

Drugi dio

Poučavanje demokracije i ljudskih prava

Poglavlje 1

Uvjeti učenja i poučavanja

Poglavlje 2

Postavljanje ciljeva i odabir materijala

Poglavlje 3

Razumijevanje politike

Poglavlje 4

Upravljanje procesima učenja i određivanje oblika poučavanja

Poglavlje 5

Procjenjivanje postignuća učenika, učitelja/nastavnika i škola

Učenici ne bi trebali samo poznavati, na primjer, svoje pravo na sudjelovanje – već ga također trebaju biti sposobni i primijeniti. Stoga im je za to potrebno omogućiti praksu i obuku unutar školskog života putem sudjelovanja u odlukama i vršenjem utjecaja na školsku sredinu i na druge načine. Nastavnici, primjerice, učenicima trebaju pružiti priliku da iznesu svoje mišljenje, kako o nastavnim temama tako i o pitanjima vezanim za poučavanje i upravljanje školom. Ova vrsta učenja i poučavanja zahtijeva pripremu. Nastavnik stoga unaprijed treba dobro razmisliti o različitim elementima svoje profesije. To naravno vrijedi i za poučavanje općenito. No, u poučavanju odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava od presudne je važnosti životno iskustvo učenika budući da je ono neizostavni dio ovoga pristupa. Na koji se način to može integrirati? Kako osigurati da se sve učenike čuje? Kako nastavnik može biti siguran da učenicima neće nametnuti svoje mišljenje? Slijedom toga predložimo pet koraka koje se treba uzeti u obzir:

- Koji su uvjeti učenja i poučavanja?
- Koji se ciljevi trebaju postaviti i koji materijali odabrati?
- Koji su specifični koncepti politike koje se treba uzeti u obzir?
- Na koji se način shvaćaju procesi učenja i koje oblike poučavanja izabrati?
- Kako se mogu procijeniti rezultati (učenika, nastavnika i škola)?

Ovim priručnikom podržavamo nastavnike u traženju odgovora na ova temeljna pitanja predstavljajući im radne materijale koje mogu koristiti kao pomagala u slučaju potrebe.

Poglavlje 1

Uvjeti učenja i poučavanja

1. Uvod

U planiranju svojih nastavnih sati potrebna vam je dovoljno jasna ideja o karakteristikama i uvjetima učenja kako u razredu kao cjelini tako i među pojedinačnim učenicima. Važno je razumjeti djecu i njihove razlike: raznoliki raspon njihovih vještina i sposobnosti, snaga i slabosti, uvjerenja, stavova i interesa.

S jedne je strane potrebno ustanoviti uvjete učenja u razredu u odnosu na planirane nastavne ciljeve. S druge se strane, pri samom odabiru ciljeva i tema, trebate osloniti na svoje poznavanje osobina pojedine djece i cijelog razreda.

Identificiranjem uvjeta učenja završava prvi dio preliminarnih objašnjenja. No, u daljnjem planiranju valja uzeti u obzir i opće uvjete u kojima će se odvijati samo poučavanje. Konačno, ne smijete zanemariti vlastite vještine poučavanja; na taj način možete biti sigurni da ćete ih učinkovito upotrijebiti i nastaviti razvijati bez da se pritom preopteretite prezahtjevnim zadacima.

Na početku ovog poglavlja nalaze se ključna pitanja, a u nastavku i radni materijali koji se mogu koristiti kada god se za to ukaže potreba.

2. Zadatak i ključna pitanja za uvjete učenja i poučavanja

2.1. Zadatak

Na početku ovog poglavlja nalaze se ključna pitanja. Nakon njih slijede pitanja za vašu samoprovjeru koja nude detaljniji pristup različitim aspektima uvjeta učenja.

2.2. Ključna pitanja

- Koja znanja i vještine učenici već posjeduju?
- Koja znanja i vještine posjedujem ja?
- Kojih vanjskih uvjeta trebam biti svjestan?
- Što znam o učenicima kao pojedincima?
- Kojim elementima znanja i informacija učenici trebaju raspolagati kako bi bili sposobni savladati nove zadatke pred njima?
- U odnosu na novu temu, koje (napredne) informacije, vještine i iskustva učenici već posjeduju? Što je za njih novo, što se ponavlja, što je neophodno, a što sporedno?
- Koje tehnike rada i učenja mogu očekivati da će učenici savladati, i kakva iskustva imaju s različitim metodama poučavanja i oblicima društvene interakcije?
- Koje pozitivne ili negativne stavove, navike, predrasude ili uvjerenja mogu ili trebam očekivati?
- Kako mogu prevladati poteškoće, barijere i otpor prema učenju?
- Jesam li u dovoljnoj mjeri uzeo u obzir želju djece za učenjem, stanje njihovih osjećaja, njihovu otvorenost, potrebe pri učenju, očekivanja, interese, izvannastavne aktivnosti i životne uvjete?

Obrazovanjem do demokracije

- Koji su društveno-kulturalni uvjeti i utjecaji, a koji sustavi podrške važni za rad u učionici? Koju ulogu igraju roditelji, braća i sestre, vršnjaci ili drugi ljudi od psihološke važnosti?

Uvjeti učenja i poučavanja

Radni materijal 1: Kako uzeti u obzir znanje i vještine učenika

- Što znam o razredu?
- Koje osobine razreda trebam uzeti u obzir i znati kako na njih reagirati?
- Kako želim, ili kako trebam voditi razred (komunikacija, društveno ponašanje, poremećeni odnosi, itd.)?
- Kakva je atmosfera u razredu (kretanja u grupi, prijateljske veze, autsajderi, itd.)?
- Kojih se konvencija valja pridržavati (jezik, dužnosti, raspored sjedenja, pravila društvene interakcije, rituali, posebne prilike, ceremonije i zabave, itd.)?
- Koliko je velik razred i koja je njegova struktura (omjer učenica i učenika, kulturalna raznolikost, itd.)?

Uvjeti učenja i poučavanja

Radni materijal 2: Kako uzeti u obzir svoje znanje i vještine poučavanja

- Koje opće iskustvo, vještine i znanja posjedujem?
- Do koje je mjere moje znanje nepotpuno – u odnosu na sadržaje i teme, ciljeve, odgovarajuće metode poučavanja i procese učenja?
- U kojim područjima želim i sam učiti (znanje, metode poučavanja, profesionalne vještine, osobne kvalitete, rutine, itd.)?
- Kojom se idejom o čovjeku vodim?
- Koji je teorijski okvir, ili pojednostavljena verzija teorije na kojem se temelje moji postupci u nastavi?
- Kako bih opisao i klasificirao svoj odnos prema učenicima?
- Gdje su moje osobne granice što se tiče radnih sati, stresa, itd.? Kako iskorištavam vlastite radne kapacitete?
- Kako boljim planiranjem svog rada, kao i drugih aktivnosti mogu rasteretiti samog sebe?
- Kako upravljam vremenom koje imam na raspolaganju, i kako se nosim s izvorima stresa?

Uvjeti učenja i poučavanja

Radni materijal 3: Razmatranje općih uvjeta učenja i poučavanja

- Kako pokrивam vrijeme dana ili školske godine i raspoloživo vrijeme za poučavanje?
- Kako je učionica osmišljena?
- Kako je opremljena škola: kvantiteta i raznolikost prostorija, dostupni mediji, materijali, itd.?
- Koji je okvir omogućen u smislu školske kulture (zajednički projekti za različite dobne skupine, timski rad i timske obveze, suradnja s roditeljima, lokalnim vlastima ili stručnjacima za djecu s posebnim potrebama, itd.)?

Uvjeti učenja i poučavanja

Radni materijal 4: Koji su moji temeljni stavovi prema učenicima?

- Empatija, privrženost (otvorenost prema osjećajima, mislima, stavovima i potrebama), dobronamjerno prihvatanje (osobno poštovanje neovisno o bilo kakvim uvjetima), iskrenost, stabilnost, pouzdanost
- Vodstvo u duhu poštovanja i uvažavanja (emocionalna privrženost, induktivno rezoniranje, autoritetna kontrola, podrška društvene integracije i demokracije)

Odnosi i komunikacija u razredu

- Uzajamno razumijevanje
- Simetrični odnosi
- Zajedničko obrazovanje bez spolne diskriminacije
- Upoznavanje jedni drugih
- Prijateljstvo:
 - o Verbalna i neverbalna komunikacija
 - o Razumijevanje za druge perspektive i stajališta
 - o Samopercepcija i percepcija od strane drugih

Atmosfera sprječavanja sukoba

Pravedna i brižna zajednica, zajednica onih koji uče, podjela odgovornosti (nastavnici i učenici – oba spola)

Suradnja umjesto konkurencije

- o Društveno učenje
- o Pravila i konvencije
- o Meta-komunikacija i meta-interakcija
- o Ograničenja i poticanje

Odgojno-obrazovne mjere

- Razgovori o rješavanju sukoba
- "Okrugli stol"
- Igre
- Suradnja kao smjernica za modificiranje osobnog ponašanja
- Korisne povratne informacije
- Pojedinačne odgovornosti
- Kazne
- Ophođenje s maltretiranjem i nasiljem u učionici ili školi

Uvjeti učenja i poučavanja

Radni materijal 5: Preispitivanje discipline i reda s demokratskog stajališta

- Red je neophodan u svim okolnostima. Skupina bez reda i temeljnih pravila ne može biti demokratska.
- Ograničenja su nužna. Pravila mogu biti pogrešna ili neprikladna. No, dok su važeća, treba ih se poštivati. U svakom slučaju, treba postojati mogućnost njihove promjene.
- Od samog početka, djeca trebaju sudjelovati u određivanju i provedbi pravila. Samo na taj način će se i identificirati s njima.
- Razredna zajednica ne može funkcionirati bez uzajamnog povjerenja i poštovanja. U nekim se slučajevima stvaranje takve atmosfere može pokazati kao težak zadatak.
- Timski duh treba zamijeniti konkurenciju u učionici.
- Prijateljska atmosfera u učionici od vitalnog je značaja.
- Socijalne vještine nastavnika važna su osnova (demokratsko vodstvo, razvijanje osjećaja pripadnosti skupini (razredu), izgradnja odnosa, itd.).
- Grupna komunikacija stalno su prisutna realnost u demokratski vođenoj učionici.
- Učenike treba poticati na istraživanje novoga kako bi učili i na vlastitim greškama.
- Unutar postavljenih granica treba biti moguće ostvarivati slobode. Samo je na taj način moguće razviti individualnu odgovornost.
- Učenici će prihvatiti disciplinu i red i rado ih se pridržavati ukoliko im pomažu da se izraze, te ukoliko podržavaju razvijanje zadovoljavajućih odnosa i radnih uvjeta.

Uvjeti učenja i poučavanja

Radni materijal 6: Preispitivanje uloge nastavnika s demokratskog stajališta

Nastavnici trebaju voditi i pratiti razred. To je njihov zadatak. Oni trebaju odlučivati o različitim stvarima, kao i sve kontrolirati. Ono što nastavnici ne bi smjeli raditi jest pokušati kontrolirati i misaoni proces, kao i osobni razvoj njihovih učenika. Osobito u Odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava nastavnik postaje uzor svojim učenicima. Kako se nosi sa sukobima? Koju ideju čovjeka promiče? Sljedeća lista može pomoći u određivanju vlastitog položaja. Međutim, jasno je da ovisno o nastavnoj situaciji, općem raspoloženju, opasnim trenucima ili sastavu učeničke grupe, itd., može imati smisla odlučiti se za više autokratski ili više demokratski način poučavanja. Općenito je važno napomenuti: moje poimanje nastavnika ostavit će utisak na moj svakodnevni rad s učenicima.

Nastavna situacija					
Pretežito autokratska	Ja				Pretežito demokratska
Vladar	☐	☐	☐	☐	Vođa
Oštar glas	☐	☐	☐	☐	Prijateljski glas
Naredba	☐	☐	☐	☐	Savjet, molba
Moć	☐	☐	☐	☐	Utjecaj
Pritisak	☐	☐	☐	☐	Sugestija
Zahtjev za udovoljavanjem	☐	☐	☐	☐	Pridobivanje suradnje
Nametanje zadataka	☐	☐	☐	☐	Predlaganje ideja
Učestalo kritiziranje	☐	☐	☐	☐	Često ohrabrivanje
Često kažnjavanje	☐	☐	☐	☐	Česta podrška i pomoć
“Kažem ti!”	☐	☐	☐	☐	“Razgovarajmo o tome”
“Ja odlučujem, ti slušaš!”	☐	☐	☐	☐	Predložiti ću nešto i pomoći ti da odlučiš”
Isključiva odgovornost za grupu	☐	☐	☐	☐	Podijeljena odgovornost s grupom i u grupi

Uvjeti učenja i poučavanja

Radni materijal 7: Kako razviti demokratsku atmosferu u razredu

Odluči li nastavnik demokratičnije organizirati razred, to je povezano s velikim ciljem. Sljedeća tablica prikazuje korake koji se mogu poduzeti.

1. Koja su moja stajališta u kojim aspektima?
2. Koji ću aspekt izabrati za sutra, za sljedeći tjedan, za sljedeću godinu?
3. Kako kao nastavnik mogu djelovati da moja škola ima koristi od mog unapređenja procesa učenja?

Kratkoročni ciljevi	Srednjoročni ciljevi	Dugoročni ciljevi
Nastavnik smanjuje iskazivanje ekstremnog autoriteta	Nastavnik razvija praksu dvosmjerne komunikacije	Uzajamno razumijevanje između učenika i nastavnika
Nastavnik navodi razloge odabira sadržaja i nastavnih materijala	Nastavnik nudi alternativne sadržaje i nastavne materijale	Učenici i nastavnik zajedno planiraju nastavne sate
Nastavnik objašnjava učenicima ciljeve učenja	Nastavnik predstavlja učenicima alternativne ciljeve učenja	Učenici i nastavnik zajedno biraju ciljeve učenja
Nastavnik navodi razloge odabira metoda poučavanja	Nastavnik predstavlja alternativne mogućnosti metoda poučavanja	Učenici i nastavnik zajedno odlučuju o metodama poučavanja
Nastavnik navodi razloge svojih ocjena za učenička postignuća	Nastavnik objašnjava probleme u ocjenjivanju	Samoprocjenjivanje učenika
Uvod u demokratske načine rješavanja sukoba	Nastavnik prestaje koristiti moć autoriteta u rješavanju sukoba	Rješavanje sukoba sredstvima međusobne suradnje i komunikacije
Nastavnik objašnjava načela organizacije rada u učionici	Uzimaju se u obzir prijedlozi učenika u organizaciji rada	Učenici sudjeluju u odlukama o organizaciji rada u učionici

Uvjeti učenja i poučavanja

Radni materijal 8: Kako razviti školu kao demokratsku zajednicu

Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava i proces razvoja demokratske atmosfere ne može se odvijati samo u okviru razreda, već treba biti prisutan i na razini cijele škole. U tom je pogledu najbitniji ključni igrač ravnatelj.

U materijalima Vijeća Europe o odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, te u knjizi “Demokratsko upravljanje školama” predlažu se ključna područja rada i koraci koji se trebaju poduzeti na putu do razvoja škole kao demokratske zajednice (vidi i Poglavlje 5 ovog dijela, Radni materijali 15-18).

Ta četiri ključna područja su:

1. Upravljanje, vodstvo, menadžment i javna odgovornost
2. Odgoj i obrazovanje usmjereno na stjecanje vrijednosti
3. Suradnja, komunikacija i angažiranost: konkurentnost i samoodređenje
4. Učenička disciplina

Upravljanje, vodstvo, menadžment i javna odgovornost

Razne interesne skupine poput državnog zakonodavstva, lokalnih školskih odbora, sindikata, učenika i roditelja, kao i lokalnih zajednica postavljaju zahtjeve na vodstvo škole. Kako se ravnatelj nosi s tim izazovima? Koji oblik menadžmenta primijenjuje u školi? Je li vodstvo izgrađeno na konsenzusu i povjerenju ili ga odlikuje nepovjerenje i rivalstvo? Na koji su način podijeljene školske dužnosti? Kako vodstvo prihvaća različitost? Na koji način škola pokazuje odgovornost prema različitim interesnim skupinama?

Odgoj i obrazovanje usmjereno na stjecanje vrijednosti

Kako se vrijednosti poput demokracije, ljudskih prava i uvažavanja različitosti manifestiraju u formalnom i neformalnom kontekstu škole? Na koji se način vrijednosti i društvene vještine promiču kao preduvjet za miroljubiv suživot u modernom globaliziranom društvu? Kako se te vrijednosti prosuđuju na razini škole?

Suradnja, komunikacija i angažiranost: konkurentnost i samoodređenje

Škola nije odvojen entitet od ostatka društva ili stvarnog svijeta. Kakva je interna i eksterna komunikacija škole? Nalikuje li škola više razdruženoj kompaniji ili predstavlja vrata u ostatak društva kroz svoje procese i načine komunikacije i angažiranosti? Koja je misao vodilja škole? Koliko je škola odlučna provoditi postavljene ciljeve u komunikaciji i otvaranju prema ostatku društva?

Učenička disciplina

U školi zajedno radi mnogo ljudi. Kakva pravila valja primijeniti za održavanje reda i discipline u demokratski upravljanim školama? Što učenike potiče da se pridržavaju postavljenih pravila, i zbog čega im se suprotstavljaju? Vlada li u demokratskoj školi kaos ako učenici ne slijede nikakva pravila?

Poglavlje 2

Postavljanje ciljeva i odabir materijala

1. Uvod

Nastavnici se neprestano suočavaju s problemom opravdanosti: koji su razlozi mogega odabira određenih ciljeva i tema? Postavljanje ciljeva poučavanja i izbor tema temeljne su odluke vezane za poučavanje. Ciljevi ne bi smjeli biti samo kopirani ili prilagođeni, kao ni dogmatski nametnuti. Zapravo, trebali biste ih savjesno preispitivati, a konačni izbor trebao bi se temeljiti na zdravome razumu i opravdanosti. Nakon toga, možda čak i zajedno s učenicima, trebali biste promišljeno izabrati teme i nastavne ciljeve. Vaša odluka odražava se u širim kontekstima, izbor tema provjeravate kako biste identificirali njihovu odgojno-obrazovnu vrijednost. Taj je zadatak od ključne važnosti jer je broj mogućih nastavnih tema beskrajan, a vrijeme koje imate na raspolaganju za planiranje i izvođenje nastave ograničeno.

Pitanja koja slijede trebala bi Vas usmjeravati i pomoći Vam u složenome zadatku izbora i pripremanja nastavnih tema.

2. Zadatak i ključna pitanja za postavljanje ciljeva i odabir materijala

2.1 Zadatak

Nastavnici s osjećajem odgovornosti prema poslu koji obavljaju stalno se suočavaju s problemom opravdanosti: zbog čega sam odlučio odabrati moguće ciljeve i teme?

Donošenje odluke o izboru nastavnih ciljeva najvažnija je od svih odluka u vezi s poučavanjem. Ciljevi ne bi smjeli biti samo kopirani ili prilagođeni, kao ni dogmatski nametnuti. Zapravo, trebali biste ih savjesno preispitivati, a konačni izbor trebao bi se temeljiti na zdravome razumu i opravdanosti. Za nastavnika je bitno da poveže nastavne ciljeve o kojima razmišlja s uvjetima učenja koje učenici imaju te da ih njima i prilagodi (Vidi Poglavlje 1: Uvjeti učenja i poučavanja).

Čim ciljevi postanu konkretniji, treba se uključiti aspekt sadržaja. Nastavne ciljeve moći ćete definirati tek nakon što odlučite koja je željena razina učeničkog postignuća u vezi s nastavnim sadržajem, odnosno, tek kada odaberete teme koje ćete uključiti u nastavu.

U procesu planiranja, rad na aspektima sadržaja u nastavi je zahtjevan i oduzima mnogo vremena. Na prvi pogled može se učiniti da nije potrebno uložiti mnogo truda, budući da kurikulum postavlja jasne smjernice, a neki nastavni mediji nude detaljne prijedloge. Glavni zadatak, međutim, prepušten je vama, nastavniku: vi trebate biti dobro upoznati s čitavim područjem znanja o kojemu želite poučavati; trebate ga izgraditi, steći cjelovit uvid u njega, detaljno ga analizirati, kritički ocijeniti, promišljeno izabrati teme i nastavne ciljeve, odražavati svoju odluku u širim kontekstima, provjeriti odabir tema kako biste procijenili njihovu odgojno-obrazovnu vrijednost, itd. Taj je zadatak od ključne važnosti jer je broj mogućih nastavnih tema beskrajan, a vrijeme koje imate na raspolaganju za planiranje i izvođenje nastave ograničeno.

Sljedeća ključna i dodatna pitanja za Vašu samoprovjeru namijenjena su kako bi Vas usmjeravala i pomogla Vam u tome složenom zadatku biranja i pripremanja nastavnih tema. Predlažemo da surađujete s ostalim nastavnicima, a možda i s učenicima.

2.2 Ključna pitanja

Za postavljanje ciljeva:

- Koje ciljeve želim postići?
- Koje će kompetencije biti najvažnije na kraju nastavne jedinice?

- Zbog čega sam odabrao te ciljeve?
- Kako određujem prvenstvo svojih ciljeva (primarni i sekundarni ciljevi)?
- Koji su ciljevi bitni sada – za razred kao cjelinu, za pojedine učenike i/ili učenice?
- Jesam li se pobrinuo za to da ciljevi koje sam odabrao služe glavnim interesima i potrebama mojih učenika? Odgovara li zaista moja nastava onome čime su zaokupljeni moji učenici?
- Postoji li mogućnost da učenici sudjeluju u definiranju ili odabiru nastavnih ciljeva?
- Koliko je vremena (lekcija i tjedana) dodijeljeno postizanju ciljeva?
- Koje bi ciljeve trebali ostvariti svi učenici unutar raspoloživa nastavnog vremena (opći standard učeničkih postignuća)?
- Trebaju li se definirati specifične razine učeničkih postignuća za učenike pojedinačno (odgoj i obrazovanje prema individualnim sposobnostima)?
- Jesam li osposobio učenike da sa znanja prijeđu na djelovanje, odnosno, mogu li sa sigurnošću primijeniti stečeno znanje?

Na što se usredotočujem u svojem poučavanju – na kognitivne, osobne ili društvene kompetencije?

- Jesu li mi jasni kratkoročni i dugoročni ciljevi koji su najvažniji za moj razred, za grupe u učenju, za učenike i učenice pojedinačno?
- Jesam li ciljeve iznio jasno i eksplicitno?

Za odabir tema i materijala:

- Koje sam teme odabrao?
- Zašto sam ih odabrao?
- Kakva je struktura mojih tema?
- Je li moj odabir tema u skladu s nastavnim planom?
- Koji su aspekti tema koje sam odabrao zanimljivi mojim učenicima?
- Na koji je način učenje u školi povezano s učenjem izvan škole?
- Postoji li veza između teme i stvarnoga života i sredine u kojoj učenici žive?
- Razumijem li dobro cijeli predmet, što mi omogućuje da odaberem određenu temu? Kako se mogu bolje informirati? Trebam li provesti određena istraživanja ili eksperimente prije nego što na satu počnem poučavati tu temu?
- Koje nastavne materijale imam na raspolaganju za pojedine aspekte te teme?
- Hoće li učenici i učenice tijekom nastave moći upotrijebiti osobno iskustvo, znanje i vještine (primjerice, djeca koja imaju drugačiju kulturnu ili jezičnu pozadinu)?
- Hoće li tema biti jednako prikladna za specifične potrebe obaju spolova?
- Zanima li me odabrana tema?

Postavljanje ciljeva i odabir materijala

Radni materijal 1: Kompetencije učenika za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Učimo i živimo demokraciju i ljudska prava – Tri područja kompetencija za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Cilj odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo je podržavanje razvoja kompetencija na trima područjima, koja su međusobno čvrsto povezana te ih se stoga ne bi smjelo odvojeno obrađivati.

Kompetencija političke analize i prosuđivanja

Cilj je razvijanje kompetencije analiziranja političkih događaja, problema i kontroverznih pitanja te obrazlaganje vlastite prosudbe. Škola može doprinijeti tom procesu poticanjem učenika da strukturiranom analizom počnu sofisticiranije shvaćati građu.

Za postizanje toga potrebne su sljedeće vještine:

- prepoznavanje važnosti političkih odluka za vlastiti život;
- prepoznavanje i prosuđivanje posljedica političkih odluka;

- prepoznavanje i izlaganje vlastitog stajališta i stajališta drugih;
- prepoznavanje i razumijevanje triju dimenzija politike:
 - a) institucionalne,
 - b) sadržajne,
 - c) procesualne;
- analiziranje i procjenjivanje različitih faza političkih procesa na mikrorazini (primjerice, školski život), mezorazini (primjerice, zajednica) i makrorazini (državna i međunarodna politika);
- predstavljanje činjenica, problema i odluka uz pomoć analitičkih kategorija, identificiranje glavnih aspekata i njihovo povezivanje s temeljnim vrijednostima ljudskih prava i demokratskih sustava;
- identificiranje društvenih, pravnih, ekonomskih, ekoloških i međunarodnih okolnosti, interesa i razvoja u raspravi o aktualnim kontroverznim pitanjima;
- prepoznavanje načina na koji je politika predstavljena u medijima.

Kompetencija korištenja metoda

Za sudjelovanje u različitim političkim procesima potrebno je ne samo osnovno poznavanje političkih sadržaja, struktura i procesa, već i opće kompetencije koje se stječu u drugim temama (kao što su komunikacija, suradnja, baratanje informacijama, brojkama i statistikama). U sklopu odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo trebaju se učiti i poticati posebne sposobnosti i vještine, poput sposobnosti iznošenja argumentiranoga mišljenja za ili protiv neke teme, što je posebno bitno za sudjelovanje u političkim aktivnostima. Cilj je korištenje tih vještina u metodama koje predstavljaju opća mjesta političkog diskursa (rasprave, debate).

Kako bi se u tome uspjelo, potrebne su sljedeće vještine:

- sposobnost samostalnog pronalaženja, biranja, obrađivanja i predstavljanja informacija dobivenih iz masovnih sredstava komunikacije i/ili novih medija na kritički i usredotočen način (prikupiti, organizirati, ocijeniti statistiku, karte, dijagrame, grafikone, karikature);
- kritički pristup korištenju medija i sposobnost razvijanja vlastitih medijskih proizvoda;
- primjena empirijskih metoda na osnovni način (primjerice, tehnike anketiranja i intervjuiranja).

Kompetencija političkog odlučivanja i aktivnog djelovanja

Cilj je steći kompetencije za samouvjereno i primjereno istupanje i ponašanje u političkome kontekstu i u javnosti.

Kako bi se u tome uspjelo, potrebne su sljedeće vještine:

- sposobnost izražavanja vlastitoga političkog mišljenja na primjeren i samopouzdan način te usavršavanje raznih oblika razmjene mišljenja;
- sudjelovanje u javnome životu i sposobnost političkoga djelovanja (usmene vještine komuniciranja poput izražavanja vlastitog mišljenja, raspravljanja, debatiranja, vođenja ili moderiranja rasprave; rasprave; tehnike pisanih prezentacija i vizualizacije za plakate, zidne novine, zapisnike sa sastanaka, pisma uredniku, itd.);
- prepoznavanje vlastitih mogućnosti upotrebljavanja političkog utjecaja, sastavljanje tima i zajednički rad;
- asertivnost, no i sposobnost pristajanja na kompromise;
- prepoznavanje anti-demokratskih misli i tendencija te sposobnost da se na njih odgovarajuće reagira;
- sposobnost prirodnog ponašanja u međukulturalnom kontekstu.

Postavljanje ciljeva i odabir materijala

Radni materijal 2: Dvije kategorije materijala u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Učenje i poučavanje bez materijala gotovo je nemoguće jer su materijali medij koji daje sadržaj, teme, informacije i podatke. Učenici razvijaju svoje kompetencije baveći se određenim aktivnostima, što znači da “nešto rade” s nekim predmetom. Prvi na pamet padaju udžbenici ili radni listovi. Oni su zaista bitni za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava.

Dvije kategorije materijala u Odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Međutim, specifičan profil odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava odražava se u širim konceptima materijala i medija. Udžbenici i radni listovi primjeri su tiskanih medija. U interaktivnome konstruktivističkom učenju nastavnici i učenici stvaraju različite kategorije materijala. Oni su autentični jer su materijali iz prve ruke, proizvedeni na licu mjesta, u određenoj situaciji, za ljude koji su ondje prisutni u tome trenutku. U Odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava stoga nastavnici i učenici nisu samo korisnici materijala nego i njihovi proizvođači. U knjigama II do VI ovog izdanja odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava predstavljeno je mnogo primjera za tu kategoriju materijala, koju vrlo često stvaraju učenici u okviru iskustvenog učenja ili radom na projektima. Opisi nastavnih jedinica i lekcija nude bogate nastavne potencijale za rad s učenicima.

Matrica zahtjeva nastavnog procesa i materijali

Sljedeća matrica povezuje neke od tipičnih primjera za te dvije kategorije materijala za različite aspekte razvoja kompetencija u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava: gotovi nastavni materijali i materijali razvijeni u procesima interakcije između nastavnika i učenika. Ne zagovaramo pristranost prema jednome tipu materijala, već integrirani pristup. Međutim, poučavanje kroz demokraciju i ljudska prava od nastavnika zahtijeva da ozbiljno shvaćaju materijale koje naprave učenici.

Aspekti razvoja kompetencija	Materijali preneseni putem medija	Materijali nastali u procesima učenja	
		Materijali koje su izradili nastavnici	Materijali koje su izradili učenici
prethodni razvoj učenika	(takvi mediji i materijali, naravno, postoje. Primjerice, dječje knjige ili filmovi – no nastavnici ne mogu imati predodžbu o njihovom učinku)		predodžbe, prijašnje iskustvo i procesi socijalizacije u obitelji ili s vršnjacima, prethodno usvojene informacije u školi i izvan nje
definiranje teme, određivanje plana i programa za lekciju ili temu			polazišta dobivena sijevanjem ideja ili raspravom
informacije	aktualne novosti (tiskovine, TV, DVD, internet) udžbenici	predavanje; osiguravanje osnovnih materijala (primjerice flipchart ploče, markeri, papir u boji)	doprinosi učenika u nastavi (primjerice dekonstrukcija poruka prenesenih putem medija, sažeci, zaključci, domaće zadaće, prezentacije, argumenti u raspravama i debatama, komentari, pitanja)
analiza i prosuđivanje	tematska i kontroverzna pitanja u politici i znanosti (radni listovi, udžbenici)	objašnjenje ključnih koncepata; kritika koja zahtijeva dekonstrukciju	
uvježbavanje vještina	radni listovi (upute za vježbanje)	pokazivanje i usmjeravanje	povratne informacije
participacija i aktivno djelovanje		vođenje sastanka ili radne skupine	iskustvo; pitanja, primjedbe, uvidi, interesi
procjenjivanje i vrednovanje	testovi pitanja portfoliji	opserviranje	samoprocjenjivanje; povratne informacije; iskazivanje obrazovnih potreba

Postavljanje ciljeva i odabir materijala

Radni materijal 3: Odabir i korištenje materijala u ogoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Izbor materijala prenesenih putem medija

Širi raspon materijala implicira da će i nastavnici i učenici birati materijale. Učenici to rade u procesu konstruktivističkog učenja. Ovdje ćemo se usredotočiti na ulogu nastavnika u odabiru materijala kojima se treba služiti u nastavi odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava.

Kriteriji za odabir materijala iz medija

- Pouzdanost: mogu li se autor, izvor, datum nastanka, itd., nedvojbeno odrediti? Jesu li tekst, podaci, itd., preuzeti iz izvornika, i mogu li učenici (sekundarne razine) uočiti je li nešto promijenjeno?
- Prikladnost: odgovara li materijal razini razumijevanja i razvoja kompetencija učenika, uključujući i njihovo iskustvo u dekonstruiranju poruka prenesenih putem medija? Materijali ne bi smjeli biti ni prelagani ni preteški; trebali bi zahtijevati trud koji unapređuje vještine učenika i njihovo znanje, razumijevanje i sposobnost prosuđivanja.
- Važnost: odgovara li materijal interesima učenika? Obraduje li temu ili problematiku koje učenici smatraju bitnim? Mogu li povezati sadržaj sa svojim predodžbama ili iskustvom?
- Načelo ne-indoktrinacije ili pluralizam perspektiva: prikazuju li materijali različite perspektive? Izbjegavaju li zamku indoktriniranja učenika – u bilo kojem smjeru razmišljanja, prosuđivanja ili interesa (vidi Prvi dio, Poglavlje 3, Odlomak 5: Profesionalna etika nastavnika demokratskog građanstva i ljudskih prava)?

Postupak s materijalima koje su proizveli učenici

Pisani materijali, slike, itd.: nastavnik ih može proučiti prije ili nakon nastave i odlučiti što poduzeti.

Usmena aktivnost učenika znatno je zahtjevniji zadatak za nastavnika jer treba spontano reagirati i vrlo često improvizirati (vidi Treći dio, Poglavlje 1, Pomagalo 3: Vođenje plenarnih sjednica).

Poglavlje 3

Razumijevanje politike

1. Uvod: što učenici trebaju naučiti?

Cilj Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava je omogućavanje sudjelovanja učenika u procesima političkog odlučivanja koji utječu na njihove interese i Zajednicu u cjelini.

Mogu aktivno djelovati tek onda kada sam se odlučio, odnosno kada znam što želim. Objašnjeno nešto više analitičkim pojmovima, trebao sam prepoznati i prioritizirati svoje interese ili sam trebao procijeniti neku temu, sukob ili problem i odlučiti koji pravac djelovanja podržavam. Procjena zahtijeva razumijevanje, a razumijevanje zahtijeva kvalitetne informacije.

Učenici bi stoga trebali razumjeti važne političke teme – kako zbog njih samih (učenje „o“ politici), tako i zbog stjecanja kompetencija koje im omogućavaju neovisno djelovanje u poduzimanju potrebnih koraka: prikupljanje informacija, analiza i razumijevanje političkog pitanja ili problema, te procjena. Navedeno omogućava mladom Građaninu sudjelovanje i aktivno djelovanje (učenje „za“ demokratsko sudjelovanje).

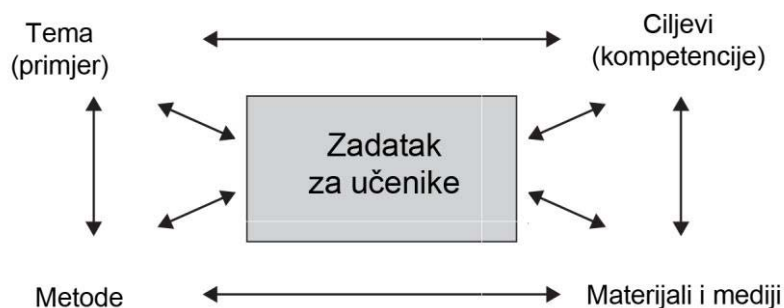
2. Zadatak i ključna pitanja za razumijevanje politike

2.1 Zadatak za nastavnike u Odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava

U svim područjima učenja i poučavanja, ne samo u Odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, učenici najbolje shvaćaju kompleksne teme proučavajući dobro izabrane primjere. Priručnici za učitelje u ovom izdanju Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava za osnovnu, te nižu i višu sekundarnu razinu (Svesci II-V) slijede to načelo u svakom poglavlju i prikazuju različite moguće pristupe. Priručnici također pokazuju da ti primjeri mogu biti iz konteksta upravljanja školama ili s bilo koje razine političkog odlučivanja ovisno o dobi učenika, dostupnom materijalu i očekivanom ishodu učenja.

Ti se primjeri u osnovi mogu svrstati u dvije kategorije – analiza političkog problema ili teme, ili analiza procesa političkog odlučivanja. Nastavnik treba odlučiti koji su primjeri odgovarajući i pojasniti koji je materijal već dostupan ili može biti dostupan.

Zadatak nastavnika za demokratsko građanstvo i ljudska prava je povezati sljedeće elemente u planiranju slijeda lekcija o politici:

Planiranje lekcije nemoguće je bez promišljanja o svim ovim elementima učenja i poučavanja i povezivanja istih. Promjena jedne pozicije utjecat će na druge. S druge strane, tema se može zamijeniti u svrhu ostvarenja određenog cilja i obrnuto.

2.2 Ključna pitanja

- Za što bi moji učenici trebali biti sposobni nakon ove nastavne jedinice? Što bi trebali razumjeti i biti u stanju objasniti drugima i koje bi kriterije trebali primijeniti u procjeni određenog političkog pitanja?
- Na koji način mogu procijeniti razvoj njihovih kompetencija?
- Na koji se način učenici mogu osloniti na svoje iskustvo u svakodnevici ili u školi da bi razumjeli politiku?
- Kako moji učenici percipiraju političko odlučivanje?
- U kojoj su mjeri moji učenici svjesni svojih interesa?
- Koje trenutne teme utječu na moje učenike?
- Koje trenutne teme mogu razumjeti moji učenici?
- Jesu li te teme povezane s upravljanjem školom ili s politikom na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj ili internacionalnoj razini?
- Kako mogu potaknuti svoje učenike na sudjelovanje u izboru teme?
- Koja ću nastavna pomagala ili materijale izabrati za predstavljanje različitih mišljenja o temi?
- Koje ću zadatke dati učenicima da odrade samostalno?
- Koje inpute mogu dati učenicima?
- Koje ključne koncepte moji učenici mogu primijeniti na određenu temu?
- Kakva mišljenja na određenu temu očekujem od svojih učenika?
- Koje je moje mišljenje? Koji su mi kriteriji bili prioritetni u vlastitoj prosudbi?
- Kako ću osigurati da moji učenici ne budu pod pretjeranim utjecajem mojih nastojanja da usvoje moje mišljenje?
- Na koji način moji učenici mogu aktivno djelovati?

Razumijevanje politike

Radni materijal 1: Kako mogu obraditi politiku u svojoj nastavi demokratskog građanstva i ljudskih prava?

Učenici bi u okviru odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava trebali naučiti kako razumjeti politiku. No, što je politika? Što čini temu političkom? Sljedeći primjer može poslužiti kao uvod.

Primjer slučaja

Gradić u ruralnom području ima školu koju pohađaju ne samo učenici iz tog gradića, već i oni koji žive do 20 km udaljenosti. Ti učenici koriste organizirani prijevoz autobusom od svojih domova do škole. Lokalna uprava pomaže obiteljima s nižim dohotkom, posebice ako imaju dvoje ili više djece u školi. Obitelji dobivaju nižu cijenu karte. Njima je karta subvencionirana od 25% do 75%.

Gospodarska kriza prouzročila je značajan pad poreznih prihoda. Predstavnici lokalne uprave sada raspravljaju o smanjivanju potrošnje da bi se što je više moguće izbjeglo financiranje uzimanjem kredita. Neki su utjecajni političari i komentatori predložili smanjivanje pomoći za autobusni prijevoz učenika ili čak potpuno ukidanje iste. Njihov je stav da su rezovi u potrošnji značajni, no da su istovremeno usmjereni na obitelji koje bi minimalno osjetile razliku. No, mnogi se roditelji ne slažu s tim mišljenjem i ne žele promjenu sustava pomoći za obitelji.

Ova je priča izmišljena, no vjerojatno prilično uobičajena za rasprave o smanjivanju javne potrošnje u doba recesije. Koji su politički elementi u ovoj priči?

Trodimenzijski model politike

Moguće su različite definicije koncepta politike. Definicija koja je uobičajena i korisna za učenje i poučavanje primjenjuje trodimenzijski model politike: teme, odluke i institucije.

Dimenzija političkih tema: u politici ljudi zagovaraju svoje interese ili načine prepoznavanja i rješavanja problema ili dilema. U cilju izražavanja kolektivnih interesa ljudi se ponekad organiziraju u skupine. Rasprave i kontroverze su uobičajene u politici, one odražavaju različite interese i mišljenja u pluralističkom društvu i nema razloga za strah ako se rješavaju mirnim putem.

Dimenzija političkog odlučivanja: problemi u politici su neodgodivi, oni utječu na interese zajednice kao cjeline ili velike skupine ljudi. Zahtijevaju aktivno djelovanje, tako da svaka rasprava treba dovesti do odluke s posljedičnom akcijom.

Institucionalna dimenzija politike odnosi se na okvir u kojem se politika odvija. Koja ja moć dana kome? Kako se održavaju izbori? Kako se pripremaju zakoni? Koja prava ima opozicija u saboru? Kako pojedinci i interesne skupine utječu na te političke procese? Stoga ova dimenzija uključuje ustav, pravila i zakone koji definiraju načine mirnog bavljenja političkim temama u demokratskim procesima odlučivanja. Širi koncept također uključuje dimenziju kulture, vrijednosti i stavove koji upravljaju političkim ponašanjem građana.

Ključna pitanja iz tri političke perspektive

Tri dimenzije daju nam pogled na politiku iz različitih perspektiva. To pomaže uvođenju reda u nerijetku kompleksnost političkih tema. Svaka od ove tri političke perspektive vodi do zanimljivih ključnih pitanja. Ovdje postavljena pitanja služe kao primjer i trebala bi biti prilagođena slučaju koji se razmatra.

Dimenzija političkih pitanja		Odgovori	
Koji se problem treba riješiti?	Opasnost povećanja javnog duga u vrijeme gospodarske recesije		
Tko je uključen? Koje ciljeve ili interese uključene strane zastupaju?	Lokalni političari: izbjegavanje kredita smanjenjem javne potrošnje Obitelji s niskim dohotkom: nastavak pomoći za obitelji kojima je potrebna		
Koja su ljudska prava u pitanju?	Jednakost i nediskriminacija Pravo na obrazovanje Pravo na socijalnu sigurnost		
Koja su Rješenja predložena ili se raspravljaju da bi se riješio problem?	Smanjivanje ili ukidanje pomoći za prijevoz školskim autobusom		
Dimenzija političkog odlučivanja			
Tko sudjeluje u procesu odlučivanja?	Političari	Medijski komentatori	Obitelji
Tko se slaže ili ne slaže međusobno?	Suglasnost u predlaganju rezova na obiteljske pomoći		Suprotstavljanje rezovima
Koliko mogu različiti sudionici utjecati na konačnu odluku?	Izravan pristup članovima lokalne uprave		Mogu pronaći podršku među sugrađanima i u medijima
Tko ima veću, a tko manju moć?	Ovisi. Priča ne daje odgovor na ovo pitanje		
Tko ima veće ili manje šanse za stvaranje većine?	Političari mogu prilično jednostavno pronaći većinu u parlamentu. No, ako je odluka nepopularna, mogli bi izgubiti podršku na sljedećim izborima i stoga trebaju biti pažljivi.		
Institucionalna dimenzija (okvir)			
Koja su ključna načela iz Ustava ili zakonodavstva relevantna ili se primjenjuju?	Sustav provjera i ravnoteža, vladavina prava, socijalna sigurnost, sloboda medija, sloboda izražavanja (roditelji)		
Koji su relevantni međunarodni i/ili regionalni Standardi u području ljudskih prava?	Opća deklaracija o ljudskim pravima (1948.), Europska konvencija o ljudskim pravima (1950.), Konvencija o pravima djeteta (1989.)		
Koje su političke institucije uključene i koja je njihova moć u odlučivanju?	Gradsko/općinsko vijeće kao zakonodavac		
Koji se zakoni i pravna načela trebaju primijeniti?	Priča ne daje tu informaciju, no ovo je standardno pitanje koje uvijek treba biti uključeno		

Kako ova analiza podržava odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava?

Strukturirana i sustavna analiza političkog pitanja pomaže nastavniku u pripremi nastave demokratskog građanstva i ljudskih prava, a učenicima u razumijevanju politike.

Nastavnik:

- treba odlučiti hoće li se fokusirati na samo jednu dimenziju koristeći priču poput ove u cilju ukazivanja na funkcioniranje političkih institucija, političko odlučivanje ili odgovore na pitanje što je politička tema i kako se može riješiti;
- može iskoristiti ovu priču kao igru odlučivanja u kojoj učenici igraju različite uloge i pregovaraju o rješenju;
- razvija vještinu prepoznavanja odgovarajućih materijala o aktualnim temama u medijima.

Učenici:

- razvijaju kompetencije razumijevanja i izbora informacija o političkim temama, procesima odlučivanja i političkim institucijama;
- uče postavljati pitanja koja usmjeravaju njihovu analizu;
- uče se baviti složenim temama fokusirajući se na pojedine dijelove i analizirajući ih iz različitih perspektiva.

Razumijevanje politike

Radni materijal 2: Kako mogu podržati svoje učenike u prosuđivanju političkih tema?

Glavni je cilj odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava je omogućiti učenicima sudjelovanje u njihovoj zajednici i u politici. Da bi aktivno djelovali na taj način učenici trebaju znati što žele postići jer su ciljevi i strategije političke participacije zasnovani na analizi i procjeni.

Slijedom toga, kako mogu nastavnici odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava podržati svoje učenike u procjeni političkih tema? Učenici neprestano emocionalno ili intuitivno prosuđuju teme i odluke. No, kako mogu razviti studiozniji pristup političkom prosuđivanju?

Koji su odgovarajući kriteriji za političko prosuđivanje?

Ista (prethodno prikazana) priča se koristi kao primjer za demonstriranje kako se kriteriji političkog prosuđivanja mogu suprotstavljati ili balansirati. Koristeći istu priču dva radna materijala pokazuju kako se politička tema može proučavati iz različitih kutova. Političko se prosuđivanje usmjerava na dimenziju političkih tema (vidi prethodni Radni materijal) analizirajući je detaljnije.

Primjer slučaja

Gradić u ruralnom području ima školu koju pohađaju ne samo učenici iz tog gradića, već i učenici koji žive do 20 km udaljenosti. Oni koriste prijevoz autobusom od svojih domova do škole. Lokalna uprava pomaže obiteljima s nižim dohotkom, posebice ako imaju dvoje ili više djece u školi. Obitelji dobivaju nižu cijenu karte. Njima je karta subvencionirana od 25% do 75%.

Gospodarska kriza prouzročila je značajan pad poreznih prihoda. Predstavnici lokalne uprave sada raspravljaju o smanjivanju potrošnje da bi se što je više moguće izbjeglo financiranje uzimanjem kredita. Neki su utjecajni političari i komentatori predložili smanjivanje pomoći za autobusni prijevoz učenika ili čak potpuno ukidanje iste. Njihov je stav da su rezovi u potrošnji značajni i da su istovremeno usmjereni na obitelji koje bi minimalno osjetile razliku. No, mnogi se roditelji ne slažu s tim mišljenjem i ne žele promjenu sustava pomoći za obitelji.

Ova je priča izmišljena, no vjerojatno prilično uobičajena za rasprave o smanjivanju javne potrošnje u doba recesije. Kako se ovaj problem treba sagledati?

Lokalna uprava treba pokušati ostvariti dva istovremeno teško ostvariva cilja.

1. Obitelji s niskim dohotkom trebaju pomoć što ukazuje da je određeni dio proračuna rezerviran za olakšice za obitelji.
2. Uprava treba riješiti problem opadajućih poreznih prihoda u vrijeme recesije, a time se javlja pitanje u kojoj mjeri potrošnja, uključujući obiteljske olakšice, treba biti smanjena.

Navedeni ciljevi su u neskladu budući da se njihovo ostvarenje međusobno isključuje. Dok prvi zahtijeva potrošnju, drugi zahtijeva štednju. Financiranje zaduživanjem kao mogući izlaz ima ozbiljne neželjene posljedice. Pruža kratkotrajno olakšanje, no otplaćivanje kamata i glavnice u pravilu stavlja teret na javne financije. Osim toga, financiranje zaduživanjem može doprinijeti inflaciji.

Dva osnovna kriterija za prosuđivanje političkih odluka

U demokratskoj državi mogućnosti odlučivanja procjenjuju ne samo politički lideri nego i građani. Samo u takvom uređenju građani mogu podržati ili se suprotstaviti odlukama vladajućih.

Političko prosuđivanje možemo zamisliti kao proces konstruktivističkog razmišljanja koji nalikuje raspravi sa samim sobom. Različiti govornici unutar nas samih predlažu različite vrijednosti ili načela koja dovode do različitih odluka. Pojedinaac je poput suca koji sluša sve govornike, važe i prioritizira njihove argumente i onda donosi presudu koja otvara put aktivnom djelovanju. Idealnu raspravu unutar nas samih o političkoj temi obiteljskih povlastica možemo zamisliti na sljedeći način.

Prvi govornik

Naša je zajednica posvećena ljudskim pravima i integrirala je mnoga ljudska prava u naš ustav. Ona uključuju pravo na obrazovanje³⁰ i odgovarajući životni standard.³¹ Obitelji ponajviše uživaju zaštitu države. Obitelji služe društvu kao cjelini kroz preuzimanje odgovornosti za odgajanje mladih generacija. Stoga smo obavezni skrbiti osobito o obiteljima s niskim dohotkom. Slijedom toga zahtijevam da se olakšice za školski autobus ne mijenjaju.

Drugi govornik

Preuzimanje odgovornosti za zajednicu znači da trebamo utvrditi probleme i opasnosti koje nam prijete i osigurati njihovo rješavanje. U srednjem roku ne možemo potrošiti više no što zarađujemo. Ako nam porezni prihodi padaju, isto se treba dogoditi i s našom potrošnjom. Činimo obiteljima uslugu ako financiramo njihove olakšice uzimanjem kredita. No, svi će oni, posebice njihova djeca, trebati otplatiti svoj dio uvećan za kamate. Učinkovito rješenje našeg financijskog problema poslužiti će svima. Stoga zahtijevam smanjivanje potrošnje do razine koja omogućava izbjegavanje kredita i tražim da i obitelji daju svoj doprinos.

Više govornika može preuzeti „unutarnju govornicu“ izražavajući daljnja stajališta. Treći govornik može na primjer razmotriti željeni i neželjeni dugoročni utjecaj odluke na održivost. Koji je utjecaj na planet, interese i životne uvjete sljedeće generacije, na gospodarski rast ili na društvene skupine na dnu socijalne ljestvice?

Dvije osnovne perspektive političkog prosuđivanja

Prva su se dva govornika zalagala za različita razumijevanja odgovornosti. Definicija odgovornosti prvog govornika bila je normativna, zasnovana na sustavu vrijednosti ljudskih prava. Siromaštvo predstavlja ozbiljno narušavanje ljudskog dostojanstva i stoga država ne smije smanjiti potporu obiteljima s niskim dohotkom. Definicija odgovornosti drugog govornika nije bila zasnovana na vrijednostima već na namjeri. Potrebno je učinkovito rješenje hitnog problema i tabui koji odvlače pažnju od prioriteta nisu prihvatljivi.

Razmatrajući dugoročne posljedice odluke treći se govornik bavi aspektima koje su naveli prethodna dva govornika.

Jednostavno rečeno, ljudi žele da ih vlast tretira humano i da imaju pravo glasa o vođenju zemlje (prvi govornik), a žele i učinkovito i kvalitetno vladanje (drugi govornik).

Rasprave mogu dovesti u slijepu ulicu ako se govornici oslanjaju na različite referentne točke kao što su vrijednosti i svrha. Oba su gledišta opravdana na svoj način no teško se mogu sastati ako se ne povežu prosudbom.

Političko prosuđivanje u nastavi odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava

U školi učenici primijenjuju svoja prava na slobodu misli i uvjerenja.³² Stoga su učenici koji su pažljivo saslušali svoju „unutarnju raspravu“ slobodni u odlučivanju. Nastavnik ne bi trebao intervenirati kao sljedeći govornik u tom procesu procjenjivanja i time navoditi učenikovo mišljenje na „ispravnu“ odluku;³³ u demokratskoj politici nitko nema apsolutne standarde prosuđivanja u cilju definiranja ispravne odluke. Osobito nastavnik ne bi trebao trebalizirati ili siliti učenike da aktivno djeluju na određeni način ili da djeluju uopće. Ta je odluka na učenicima, ne na nastavniku.

³⁰ Protokol Europske konvencije o ljudskim pravima (20. ožujka 1952.), Članak 2.

³¹ Opća deklaracija o ljudskim pravima (10. prosinca 1948.), Članak 25.

³² Konvencija o pravima djeteta (20. studenog 1989.), Članci 13, 14; Europska konvencija o ljudskim pravima (4. studenog 1950.), Članci 9, 10

³³ Vidi Radni materijal o profesionalnoj etici nastavnika GOO-a u ovom priručniku.

Učenici su dakle slobodni u svojem izboru kriterija. Trebali bi ih biti svjesni kada izražavaju svoju političku procjenu. To je velik korak unaprijed u usporedbi s prosudbama zasnovanim na emocijama ili intuiciji (“dobro” ili “loše”). Na naprednijoj razini mogu dati razloge za svoj izbor kriterija.

U svakom slučaju učenici trebaju shvatiti da se u politici odluke trebaju donijeti, te da je i sam čin nedonošenja odluke zapravo također odlučivanje. Stoga nije dovoljno da učenici slušaju svoju unutarnju raspravu i otpuste svoje govornike bez samog finaliziranja odluke. Kod razmatranja suprotstavljenih ciljeva učenici u osnovi trebaju:

- odlučiti se za prioritete, odnosno odlučiti zadržavaju li obiteljske olakšice ili usvajaju politiku rezanja javne potrošnje;
- pronaći kompromis: u ovom slučaju to bi značilo blaže rezove obiteljskih olakšica i umjerena kreditna potrošnja; pažljivije promišljanje o načinu trošenja smanjenog proračuna na način da oni koji najviše trebaju i dalje dobiju pomoć. Ti tehnički detalji daju novi značaj u svjetlu ljudskih prava.

Različite metode, no ne i sve, podržavaju učenike u pažljivom promišljanju pitanja političkog prosuđivanja. To uključuje:

- plenarne rasprave – kritičko promišljanje, rasprave i pregovaranje
- pisani radovi uz povratne informacije nastavnika
- iskustveno učenje nakon kojega slijedi izvještavanje i rasprava

Teme koje nastavnik izabere trebale bi omogućiti uvjerljiv izbor kontroverznih stavova i biti u domeni učenika, odnosno ne pretjerano komplicirane. Aktualne teme bude interes učenika, no zahtjevnije su jer su i nastavnici i učenici u njima istraživači.

Poglavlje 4

Upravljanje procesima učenja i određivanje oblika poučavanja

1. Uvod

Pokretanje i poticanje procesa učenja kod učenika, najizazovnija je zadaća naše profesije. Bez dovoljno jasne predodžbe o tome kako se ti procesi trebaju odvijati da bi se postigli utvrđeni ciljevi učenja, nemoguće je primjereno planirati oblike i okvire poučavanja, nastavnih aktivnosti, zadataka i načina rada. Unutar odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava te metode mogu biti vrlo raznolike i tko god posveti dovoljno vremena i truda preispitivanju načina na koji pojedini učenici mogu nešto najbolje naučiti, razvit će se, vremenom, u stručnjaka o učenju.

2. Zadatak i ključna pitanja za upravljanje procesima učenja i određivanje oblika poučavanja

2.1 Zadatak

Pokretanje i poticanje procesa učenja kod djece najizazovnija je zadaća naše profesije i istovremeno najzahtjevnija!

Nastavnikova razmišljanja i ideje o procesima učenja čine ujedno i okosnicu cjelokupnog planiranja. Bez dovoljno jasne predodžbe o tome kako se ti procesi trebaju odvijati da bi se postigli utvrđeni ciljevi učenja, nemoguće je primjereno planirati oblike i okvire poučavanja, nastavnih aktivnosti, zadataka i načina rada.

Pronalaženje odgovora na pitanje na koji način pojedini učenici mogu nešto najbolje naučiti, iziskuje mnogo vremena i nerijetko je vrlo teško. No, tko god tom pitanju posveti dovoljno vremena i truda, raspravi ga s učenicima, te na kraju procijeni i razmotri sakupljena iskustva, vremenom će postati stručnjak o učenju. Proces učenja su kompleksni, i njihov uspjeh i usavršavanje ovisi o mnogim čimbenicima.

2.2 Ključna pitanja

Koji procesi učenja će omogućiti učenicima da postignu ciljeve?

Kako mogu osposobiti učenike da u potpunosti usvoje (steknu), razumiju (procesuiraju) i zapamte (pohrane) novu informaciju?

Potiče li odabrani nastavni oblik učenike da primjenjuju svoje novostečeno znanje i vještine u daljnjim zadacima?

Stavlja li planirani nastavni okvir ili jedinica primarno težište na stjecanje, procesuiranje i pohranu informacija ili na njihov prijenos?

Jesam li u planiranju nastavne jedinice uzeo u obzir bitne aspekte (idealne uvjete učenja)?

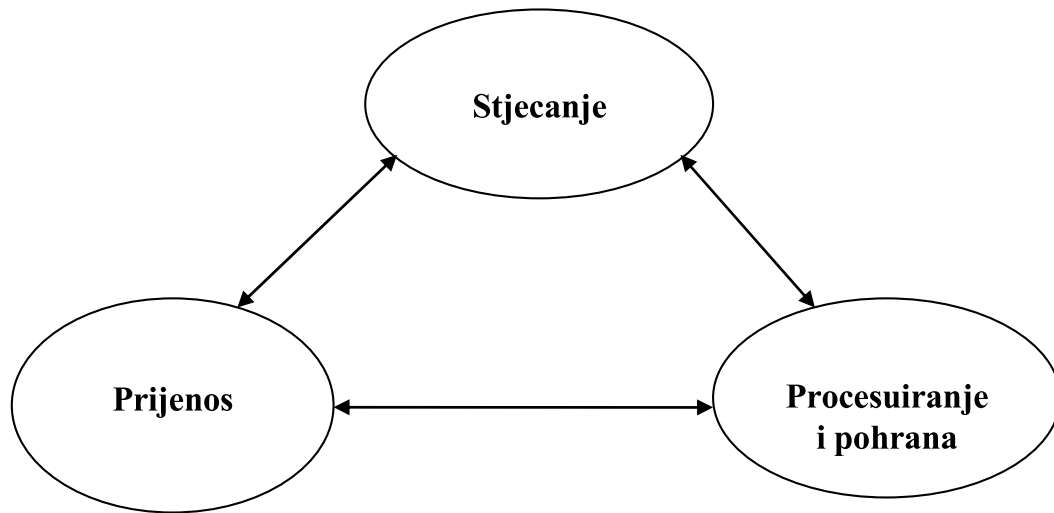
Je li glavni cilj procesa učenja oblikovanje struktura značenja, stjecanje vještina ili razvoj stavova, i jesam li odabrao prikladne oblike učenja i poučavanja za postizanje tih ciljeva?

- aktivnostima (učenici su aktivni, nešto proizvode ili oblikuju, itd.)?
- razmišljanjem (mentalnim eksperimentiranjem, “stvaranjem” novih spoznaja)?

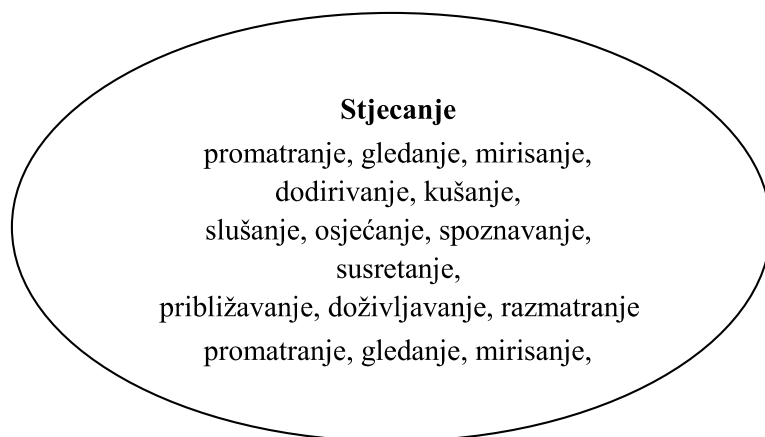
- **promatranjem?**
- usmenim izlaganjem (predavanje, pripovijedanje, itd.)?
- **instruiranjem**, podrškom i suradnjom?
- raspravama i debatama?
- pismenom obradom (izvještaji, dnevnici učenja, itd.)?
- uporabom medija?
- specifičnim primjerima iz stvarnog života i iskustvom?
- eksperimentima, primjenom u praksi?

Upravljanje procesima učenja i određivanje oblika poučavanja Radni materijal 1: Tri faze procesa učenja

U svakom procesu učenja možemo razlikovati tri usko povezane faze koje se međusobno podržavaju.

Stjecanje informacija

Pitanja o stjecanju informacija kod učenika

Predznanje

Kako učenici mogu (re-)aktivirati svoje predznanje?

Postavljanje pitanja

Mogu li se učeniti baviti s gradivom na način da i sami smišljaju pitanja?

Osjetila

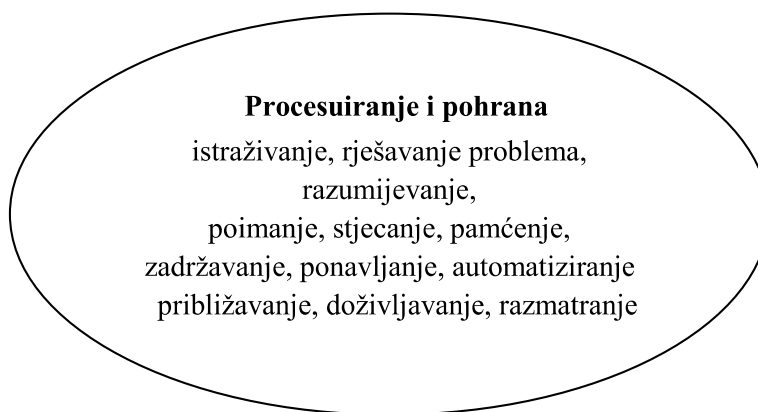
Mogu li učenici koristiti sva osjetila pri stjecanju novih informacija?

Uče li učenici tako da gledaju, vide, spoznaju, čuju, slušaju, osjećaju i doživljavaju, dodiruju, kušaju, mirišu, itd.?

Ilustriranje (atraktivnije i raznolikije predstavljanje gradiva)

Koriste li se ilustracije, modeli ili replike?

Procesuiranje i pohrana informacija

Pitanja o procesuiranju i pohrani informacija

Struktura

Jesu li sadržaji za učenje organizirani tako da prethodni koraci u učenju olakšavaju one koji slijede?

Referentne točke

Mogu li učenici povezati nove informacije sa svojim predznanjem?

Stupanj postignuća

Jesu li zadaci dovoljno zahtjevni i izazovni za pojedine učenike, no ipak rješivi?

Produbljivanje razumijevanja

Jesu li odabrani zadaci i okviri prikladni kako bi se utvrdilo i produbilo ono što je naučeno?

Evidencija

Vode li učenici evidenciju svojih rezultata (izvještaji, poster, bilješke, crteži, dijagrami, grube skice, itd.)?

Praksa

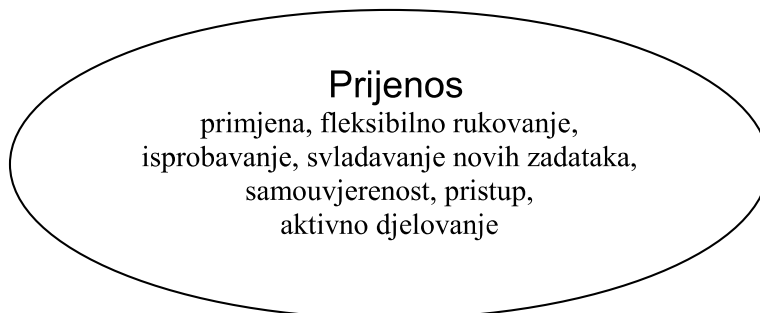
Imaju li učenici prilike prakticirati svoje novostečene sposobnosti i vještine u najrazličitijim mogućim kontekstima?

Intenzitet

Imaju li učenici dovoljno vremena i mogućnosti da temeljito obrade nove informacije i iskustva?

Zadržavamo li se dovoljno dugo na nekoj temi da učenicima omogućimo da je u potpunosti usvoje i razumiju?

Prijenos informacija

Učenje treba uvijek uključivati i mogućnost prijenosa informacija – kako bi se izbjegle negativne procjene procesa učenja poput “naučeno, no već zaboravljeno”, ili “poznato, no bez razumijevanja i promišljanja”, “jučer postignuto, danas zanemareno”, ili “naučeno, no ne i primijenjeno”.

Pitanja o prijenosu informacija

Svrha

Uvažavaju li i prepoznaju učenici svrhu onoga što su naučili?

Potvrda učinkovitosti (motivacija)

Jesu li se učenici na vlastitom iskustvu uvjerali u povezanost između uloženog truda i napredovanja u učenju? Uviđaju li učenici da su oni sami odgovorni za proširenje svog znanja, razumijevanja i vještina, odnosno da mogu nešto postići ulaganjem truda i rada u učenju?

Provjera

Provjeravaju li se i preispituju zaključci?

Nastavak učenja i unapređivanje razine znanja

Potiče li izvršena nastavna jedinica interes učenika za daljnje učenje i unapređivanje znanja?

Zadržavaju li se emocionalno-motivirajući preduvjeti za učenje koje slijedi?

Primjena

Dobivaju li svi učenici višestruke mogućnosti primjene naučenog? Jesu li svjesni na koje sve načine mogu iskoristiti svoje sposobnosti i postoje li ograničenja u primjeni njihovog znanja i vještina?

Upravljanje procesima učenja i određivanje oblika poučavanja

Radni materijal 2: Zašto kreda i katedra nisu dovoljne, “poučeno nije i naučeno” i “naučeno nije i primijenjeno u stvarnom životu”

Nastavnici koji slijede tradicionalne metode poučavanja skloni su precjenjivanju učinka koji preneseni sadržaj ima na njihove učenike – što je “poučeno je i naučeno”. Takav način razmišljanja je osobito učestao na srednjoškolskoj razini, gdje su nastavnici suočeni s kurikulumima pretrpanim velikom količinom složenog sadržaja. Tada se čini primamljivim posegnuti za načinom poučavanja koji djeluje najbrže i najučinkovitije – nastavnik predaje, učenik sluša, te bi nastavnik povijesti, recimo, mogao pomisliti, “sad sam završio 20. stoljeće.”

No uče li učenici slušajući predavanja? I jesu li zaista svi naučili ono što je nastavnik imao na umu – što je htio da nauče?

“Poučeno nije i naučeno”

Iz konstruktivističke je perspektive odgovor na ta pitanja negativan. “Poučeno nije i naučeno.” Učenje je individualan proces. Učenici doslovno konstruiraju svoje individualne sustave znanja. Povezuju ono što već znaju i razumiju s novom informacijom, koristeći koncepte, stvarajući ideje, prosuđujući na osnovi vlastitog iskustva, itd. U potrazi su za značenjem i logikom onoga što uče, određuju što je bitno i vrijedno pamćenja, a što nije, i može se stoga zaboraviti.

Pritom, naravno, i griješe.

Iz tog razloga bi nastavnik koji predaje pred razredom s 30 učenika trebao biti svjestan da se među njima istovremeno stvara 30 verzija tog istog predavanja te potom integrira u njihove sustave značenja – kognitivne strukture, kako ih je nazvao Jerome Bruner, poznati profesor psihologije.

No, učenje nije samo konstrukcija značenja, već i dekonstrukcija grešaka. Mlađi učenici, primjerice, mogu biti uvjereni da noć pada jer sunce zalazi, budući da je to upravo ono što vide. Nastavnici, naravno, opravdano pokušavaju ispraviti takav način razmišljanja. Sa stajališta učenika to je naporan, a katkad i neugodan proces dekonstrukcije. Nastavnikovo predavanje stoga nekim učenicima može predstavljati tek usvajanje nove informacije, dok neki drugi postaju svjesni greške ili pogrešnog shvaćanja koje se treba ispraviti.

Prema konstruktivističkom načinu razmišljanja trebamo očekivati da će greške u logici i razmišljanju, kao i pogrešno shvaćanje informacija biti pravilo, a ne iznimka – ne samo kod naših učenika, već i kod nas samih.

Revizija naših kognitivnih struktura je zbog toga puno složenija od jednostavne izmjene “starog znanja” s “novim”, koju nastavnik ostvaruje tako da taj sadržaj “saopći učenicima”. Štoviše, to je proces koji se odvija kroz dulji vremenski period, tijekom kojeg se suprotstavljeni okviri ideja i pojmova međusobno natječu – i učenici su ti koji preuzimaju težak zadatak dekonstrukcije, a ne nastavnik.

“Naučeno ne znači i primijenjeno u stvarnom životu”

Nastavnici koji nastoje ispraviti greške učenika, uvidjet će da često nije dovoljno samo “priopćiti” im što je “ispravno”. Suočeni su sa sljedećim problemima:

- Učenici ostavljaju dojam da ne “slušaju”: kako se nositi s problemom da učenici često ne mijenjaju pogrešne predodžbe nakon što su poučeni ispravnim činjenicama, konceptima, itd.?
- “Učenici uče poput papiga”: kako se nositi s problemom da školski sadržaji koegzistiraju uz sferu naivnih koncepata – uključujući pogrešnu logiku i predodžbe koje proizlaze iz neispravnih informacija, prisutnih u svakodnevnom životu učenika – a učenici ih međusobno ne povezuju? Upamte školske sadržaje za testove “poput papiga”, a zatim ih zaborave.

Svakom nastavniku su ti problemi poznati. Da bi ih se savladalo, čak ni konstruktivističko učenje nije dovoljno. Učenici trebaju učiniti nešto s onime što su naučili – trebaju to znanje primijeniti. Za nastavnika to znači, na primjer:

- nema predavanja bez popratnih zadataka;
- slušanje argumenata i zaključaka učenika, primjerice kroz njihove prezentacije, kako bi se procijenio proces i postignuća u učenju;
- učiniti učenike odgovornima za svoj napredak, na primjer u okviru iskustvenog učenja;
- uvažavanje povratnih informacija učenika: što mi se učinilo osobito važnim je... najbolje učim kad...

Zadaća nastavnika je da učenicima ponude odgovarajuće mogućnosti učenja, te da zajedno s njima procjene i ustanove što dobro funkcionira, a što ne. Konstruktivističko učenje, uključujući dekonstrukciju i popratne zadatke primjene, zahtijeva vremena. Stoga nastavnik – možda zajedno s učenicima – treba izabrati u koje se gradivo isplati uložiti više vremena. “Čini manje, no učini to dobro.”

Upravljanje procesima učenja i određivanje oblika poučavanja

Radni materijal 3: Odabir primjerenih oblika učenja i poučavanja

Odabirom određenog oblika poučavanja odlučuje se na koji način treba osmisliti i organizirati nastavne jedinice i okruženje. To nameće pitanja poput koje različite oblike poučavanja, učenja i društvene interakcije valja uključiti i međusobno kombinirati, kako prikladno tempirati korake u učenju i odabrati nastavna sredstva. Sljedeći popis pitanja može pomoći u procesu odabira:

- Koji oblici poučavanja podržavaju zamišljene procese učenja?
- Koje ću oblike društvene interakcije izabrati?
- Kakvu strukturu i ritam ću izabrati za odvijanje nastave?
- Do koje mjere mogu učenici sudjelovati u planiranju nastave i oblika poučavanja?
- Koji pristupi poučavanja su izvedivi s obzirom na postojeći okvir vanjskih uvjeta?
- Koje metode i stilovi poučavanja mi posebno dobro leže?
- Što još zajedno s učenicima mogu učiniti za stvaranje pozitivne nastavne atmosfere?
- Odnosi li se pristup poučavanja primjereno prema oba spola?
- Potiče li nastava suradnju u učionici?
- Je li osiguran slobodni prostor (područja ili kutovi učionice) gdje se pojedini učenici ili grupe mogu povući?
- Je li učionica baš uvijek najbolje mjesto za učenje? Jesu li dostupne specijalizirane učionice za posebne oblike nastavnog rada? Mogu li izleti ili istraživanja biti od koristi?
- Koliko slobode mogu pružiti učenicima; kako mogu procijeniti njihove sposobnosti?
- Trebaju li svi učenici učiti na isti predodređeni način? Je li moj pristup poučavanju individualiziran i dovoljno fleksibilan da udovolji različitim potrebama, brzinama i sposobnostima učenja?
- Može li se učenicima ponuditi izbor različitih procedura?
- Kakve domaće zadaće imam u planu?
- Koji su odgovarajući oblici društvene interakcije s obzirom na uvjete, ciljeve, sadržaje i procese učenja (individualan rad, rad u parovima, malim ili velikim grupama)?

Upravljanje procesima učenja i određivanje oblika poučavanja

Radni materijal 4: Pet osnovnih oblika učenja i poučavanja

Ovih pet metodičkih pristupa opisuju, takoreći, pet idealnih tipova mogućnosti za interakciju između nastavnika i učenika.

Svaki od tih pristupa dozvoljava, ili zahtijeva, da nastavnici i učenici jedni na druge reagiraju i surađuju na najrazličitije načine.

Svrstani su u ljestvicu koja započinje klasičnim oblikom nastave usmjerene na nastavnika (izravno poučavanje), te se nastavlja oblicima poučavanja koji su sve izraženije usmjereni na učenike.

Ne tvrdimo da bi se pristupi usmjereni na nastavnike trebali u potpunosti zamijeniti pristupima s učenikom u središtu. Naprotiv, htjeli bismo ukazati da je te oblike potrebno kombinirati, te da bi se, dugoročno, trebao učiniti korak naprijed prema oblicima učenja i poučavanja usmjerenijima na učenike.

Neupućenom bi se promatraču mogao omaknuti dojam da nastava usmjerena na učenika znači sve veću lijenost od strane nastavnika. No, to nije tako. Uloga učitelja se mijenja, kao što ćemo i detaljno objasniti, no pomiče se s direktne aktivnosti u učionici na pažljivo pripremanje, asistiranje i nadgledanje, i moglo bi se reći da se u tom procesu povećava, a ne umanjuje.

Učenici koji trebaju naučiti kako učiti bi u idealnim uvjetima trebali imati podršku svih svojih nastavnika iz svih svojih predmeta. Za projekt ove veličine nije dovoljno da se u metodičku monotoniju neprekidnog ponavljanja “izravnog poučavanja”, koje učenike osuđuje na rutinsko učenje, uvede tek pokoji drugačiji oblik učenja.

Osnovni oblici učenja i poučavanja prikazani ovdje su:

- izravno poučavanje;
- poučavanje vođenim otkrivanjem (razredna rasprava);
- otvoreno učenje;
- individualno poučavanje;
- učenje kroz projekte.

Oblik učenja i poučavanja	Aktivnosti	Karakteristična obilježja
izravno poučavanje	pripovijedanje, predavanje, čitanje pred razredom, izvještaji, izlaganje, pokazivanje, predstavljanje, poučavanje kroz primjere, demonstriranje	– nastavnik može izravno poučavati nastavno gradivo, ovisno o postojećoj situaciji u razredu, reakcije učenika su neposredno vidljive. – svi učenici trebaju postići isti cilj – u istom vremenskom periodu, istom prostoru i okruženju, istom metodom i istim sredstvima. – predodređeno nastavno gradivo se prenosi na učenike.
poučavanje vođenim otkrivanjem (razredna rasprava)	dijalog, pitanja, motivacija, poticaj, usmjeravanje, podrška	– interakcija nastavnikovih izlaganja i poticaja s jedne te doprinosa učenika s druge strane.

otvoreno učenje	nastavnik: savjet, posredovanje, podrška učenici: odabir, planiranje, postavljanje pitanja, otkrivanje, istraživanje, skiciranje, dizajniranje, analiziranje, razmišljanje, provjera;	– učenici mogu sudjelovati u donošenju odluka; – interesi, potrebe i inicijative učenika su visoko na listi prioriteta; – nastavno okruženje potiče učeničke aktivnosti (fleksibilna raspodjela učionice i prostora, velika raznolikost nastavnih materijala, kutak za eksperimentiranje, slikanje, itd.); – otvorena organizacija nastavnog ambijenta; – učenicima je na biranje ponuđen širok raspon tema i materijala: – uključeni su izvannastavni okviri; – slobodan izbor nastavnih aktivnosti; – individualan rad, rad u paru ili u grupama; – otvoreno učenje uključuje samoodređenje, osobnu odgovornost, istraživanje, spontanost, usmjerenost na kontekst;
individualno poučavanje	nastavnik: dijagnoza, usmjeravanje, instruiranje, podrška, savjet, informiranje, provjeravanje, nadgledanje, motivacija; učenici: odabir, modificiranje i razvoj radnog programa, čitanje, postignuće, preispitivanje i vrednovanje	– okvir učenja i poučavanja je usklađen s potrebama učenika (određenih njihovim predznanjem, sposobnostima (vještinama i talentima), interesima, društvenom i obiteljskom pozadinom, itd.); – optimalno prilagođavanje svih elemenata procesa učenja potrebama i sposobnostima pojedinačnih učenika, što znači preduvjeta, ciljeva, procedura, metoda, vremena, medija i pomagala (multi-dimenzionalna specifikacija); – didaktički materijali, medijska pomagala (kompjuter, software za učenje, video snimke, radni listovi, modeli, slike, udžbenici, itd.); – individualno poučavanje potiče učinkovitost, ekonomičnu raspodjelu truda i vremena, sistematičan pristup, samostalnost i osobnu odgovornost;

učenje kroz projekte	nastavnik: moderiranje, praćenje, savjeti, stimuliranje, podrška, organiziranje, koordiniranje učenici: postavljanje ciljeva, suradnja, planiranje, raspravljavanje, uzajamni sporazum, sakupljanje podataka i informacija, postavljanje pitanja, primjena, proučavanje, eksperimenti, testovi, modificiranje, dizajn, kreativnost, proizvodnja, provjera, vrednovanje	– zajednički interesi, preokupacije i ciljevi učenika su ključni u odabiru tematike, pristupa i zadataka; – polazišna točka je (složeni) autentični problem, preuzet iz stvarnog života kakvim ga percipiraju učenici; – prioritet je postizanje rezultata, i interdisciplinarni (kroskurikularni) pristup; – učenike se potiče da primjenjuju vlastita iskustva, učenje je povezano s prakticiranjem u stvarnom životu; – dugoročni poduhvat koji se odvija kroz tipičan raspored etapa i faza (inicijativa – procjena interesa i potreba – postavljanje ciljeva – utvrđivanje granica, odnosno izostavljanje ciljeva koje je nemoguće postići – nacrt projekta; planiranje – konačan raspored; izvršenje; osvrt i predviđanje predstojećih aktivnosti nakon projekta, provjeravanje i usavršavanje, vrednovanje); – raspodjela zadataka - individualan rad, rad u paru, u malim i velikim grupama; suradnja; – učenici posjećuju lokacije izvan škole i savjetuju se s roditeljima i/ili stručnjacima; – rad na projektu podržava samostalnost i učenje otkrivanjem, osobno i praktično iskustvo te društvenu interakciju; – učenje i poučavanje potiče učenike da aktivno djeluju.
------------------------------------	--	---

Poglavlje 5

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škole

1. Uvod

Vrijedi li za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava što vrijedi za druge oblike učenja i poučavanja? Kako i zašto se rad učenika treba procijeniti i ocjeniti? Je li procjenjivanje i ocjenjivanje pošteno? Podržava li procjenjivanje i ocjenjivanje samo učenje i proces učenja? U sklopu odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava ta se pitanja trebaju temeljito obraditi iz više različitih razloga. Koje se kompetencije mogu procijeniti i ocjeniti? Koja je vrsta znanja od središnje važnosti? Je li nužno napamet poznavati članke Opće deklaracije o ljudskim pravima ili znati sve o stvaranju pravnog sustava vlastite zemlje? Ovdje ne možemo ponuditi odgovor na ta pitanja jer smo svi – svjesno – usred rasprave na tu temu i nitko (još) nema konačno rješenje. Budući da svaku vrstu učenja valja vrednovati s obzirom na njen uspjeh, htjeli bismo pažljivo raspraviti taj aspekt. Jedno od rješenja tog pitanja nalazi se u odabiru oblika procjenjivanja i ocjenjivanja! Ukoliko nastavnici i učenici procjenjuju i ocjenjuju postignuća tijekom, a ne nakon procesa učenja (formativno procjenjivanje i ocjenjivanje), samo će procjenjivanje i ocjenjivanje imati ulogu moderatora učenja i omogućiti bolja postignuća. Ovim poglavljem želimo doprinijeti širem razumijevanju pojma učenja predstavljajući potpuno nepristrano raznolike pristupe. Ne radi se o tome treba li procjenjivanje i ocjenjivanje uopće provoditi, već koje ćemo oblike koristiti, u kojoj fazi i s kojim specifičnim ciljevima. Slijedom toga postavljamo ova pitanja, isto kao što postavljamo pitanja o ispravnom odabiru nastavne metode: nije samo pitanje ispravne metode ono što je bitno, već koju i kada koristiti. Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava – kao što smo već ranije učestalo napominjali – nije predmet. Znači mnogo više. To je koncept koji sudjeluje u stvaranju atmosfere pogodne za učenje i poučavanje. Pri procjeni postignuća i kvalitete rada učenika u sklopu odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava ne testira se samo stečeno znanje, razvijene kompetencije i stručnost u pojedinom predmetu. **Ono uključuje i dinamične karakteristike kao što su stavovi, perceptivnost, kroskurikularne sposobnosti poput fleksibilnosti, komunikacije, interakcijskih vještina, povezivanja, argumentiranja, itd..** Procjenjivanje i ocjenjivanje se stoga odvija u različitim dimenzijama. To vrijedi za sve predmete. Postoje također određeni elementi odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava koje jednostavno nećemo moći ili htjeti procijeniti i ocjeniti, kao što su vrijednosti i mišljenja, bez obzira što ih smatramo sastavnim dijelom niza kompetencija koje bi htjeli usaditi svojim učenicima.

2. Zadatak i ključna pitanja za procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

2.1 Zadatak

U procesu planiranja lekcija i nastavnih jedinica posebnu pozornost zahtijevaju pitanja kako kontrolirati i osigurati napredak učenika, kako ga prepoznati, te na koji način vrednovati rezultate učenja i nastavnih aktivnosti. Stoga je prije same provedbe lekcije nužno isplanirati kako uspostaviti, prosuditi i poboljšati učinak i kvalitetu poučavanja, te na koji način zabilježiti, analizirati, poboljšati i prosuditi rad učenika, kao i nastavne aktivnosti. Pritom je potrebno uzeti u obzir na osnovi kojih mjerila i instrumenata je moguće utvrditi u kolikoj mjeri su razred kao cjelina ili pojedinačni učenici ostvarili postavljene ciljeve, te na osnovi kojih kriterija će se – ukoliko je to potrebno – temeljiti sustav ocjenjivanja.

U ovom poglavlju ćete saznati više o procjenjivanju i ocjenjivanju postignuća učenika, nastavnika i škole kao cjeline.

2.2 Ključna pitanja

Proces učenja kod učenika:

- Kako prepoznati i procijeniti uspješnost učenja?
- Na koji se način primjenjuje samoprocjenjivanje i procjenjivanje od strane drugih?
- Kako mogu biti siguran/sigurna da su učenici postigli zadane ciljeve?
- Jesu li učenici tijekom procesa učenja redovito imali osjećaj da napreduju?
- Jesu li svjesni svog napretka?
- Pruža li moj način poučavanja daje jednake mogućnosti uspjeha dječacima i djevojčicama?
- Promatraju, kontroliraju i unapređuju li učenici svjesno svoje učenje i radne navike?
- Jesu li dobivali smjernice koje su im pomagale u učenju?
- Mogu li samostalno kontrolirati i procijeniti svoje navike učenja?
- Mogu li prepoznati navike učenja svojih razrednih kolega putem međusobnih evaluacija?
- Osvrću li se učenici pri samoprocjenjivanju i na vlastite ciljeve, standarde, kriterije ili potrebe?
- Primjećujem li napredak pojedinačnih učenika?
- Kako da prepoznam poteškoće u učenju kod pojedinačnih učenika?
- Na koji način promatram društvenu interakciju u razredu?
- Kako bilježim svoja zapažanja i procjene pojedinačnih učenika i razreda kao cjeline?

Proces učenja kod nastavnika:

- Kako prepoznati i procijeniti uspješnost učenja?
- Na koji se način primjenjuje samoprocjenjivanje i procjenjivanje od strane drugih?
- Kako, kada i s kim preispitati svoj način poučavanja?
- Na koji način dozvoljavam učenicima da sudjeluju?
- Kako povezujem uspjeh ili neuspjeh svojih učenika s vlastitim načinom poučavanja?
- Kako prepoznajem svoj napredak u poučavanju, te na koji način kao nastavnik učim?

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

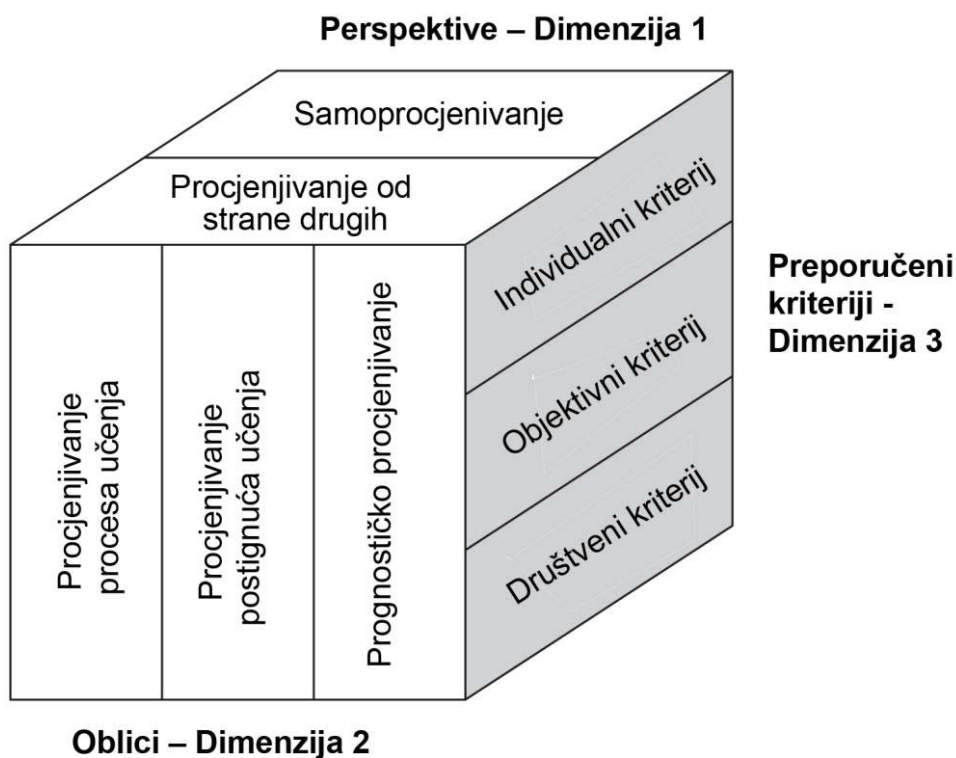
Radni materijal 1: Različite dimenzije procjenjivanja

Različite dimenzije procjenjivanja i ocjenjivanja postignuća učenika obuhvaćaju tri razine. Pomoću sljedećeg modela kocke može se objasniti međuovisnost te tri dimenzije.

Dimenzija 1 – perspektive: učenici mogu procijeniti sami sebe (samoprocjenjivanje) ili ih mogu procjenjivati drugi (procjenjivanje od strane drugih).

Dimenzija 2 – oblici: procjenjivanje može imati tri različita oblika – procjenjivanje procesa učenja, procjenjivanje postignuća učenja i prognostičko procjenjivanje. Svaki oblik ima svoje prednosti i nedostatke.

Dimenzija 3 – standardi odnosa: nastavnik se pri procjenjivanju i ocjenjivanju može orijentirati prema individualnom kriteriju (učenik), prema objektivnom kriteriju (cilj učenja) ili prema društvenom kriteriju (pozicija učenika u razredu). Kakav će utjecaj procjena i ocjena imati na učenikov budući proces učenja ovisi u velikoj mjeri o standardima odnosa.

Prije nego što počnemo razmatrati različite dimenzije trebamo se zapitati koje kompetencije procjenjujemo. U sklopu odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava odgovor na to pitanje leži u tri kompetencije o kojima smo već raspravljali: kompetencija analize, kompetencija političkog odlučivanja i kompetencija aktivnog djelovanja.

U tom pogledu možemo postaviti i sljedeća pitanja koja se vrte oko aspekta postavljanja jasnih i objektivnih kriterija vrednovanja i procjenjivanja:

- Testiraju li se u procjenjivanju temeljni elementi (trajno pohranjene informacije, egzemplarni sadržaji, umjesto pukog poznavanja činjenica, “oruđa misli i djela”, vještine i sposobnosti)?
- Primjenjuju li se nepristrani kriteriji pri određivanju ocjena za rad učenika?
- Odogovaraju li kriteriji uspjeha u testu onima u nastavnom planu i programu?

- Jesu li unaprijed određeni svi uvjeti koje se treba zadovoljiti da bi se postigla određena ocjena (različite razine postignuća)?
- Omogućava li test i učenicima da razumiju koje su dijelove nastavnog cilja postigli?
- Jesu li osmišljeni različiti tipovi testiranja za učenike s različitim preduvjetima za učenje?
- Mogu li učenici pojedinačno rješavati testove gdje to ima smisla (na primjer, mogu li odabrati točno vrijeme)?

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

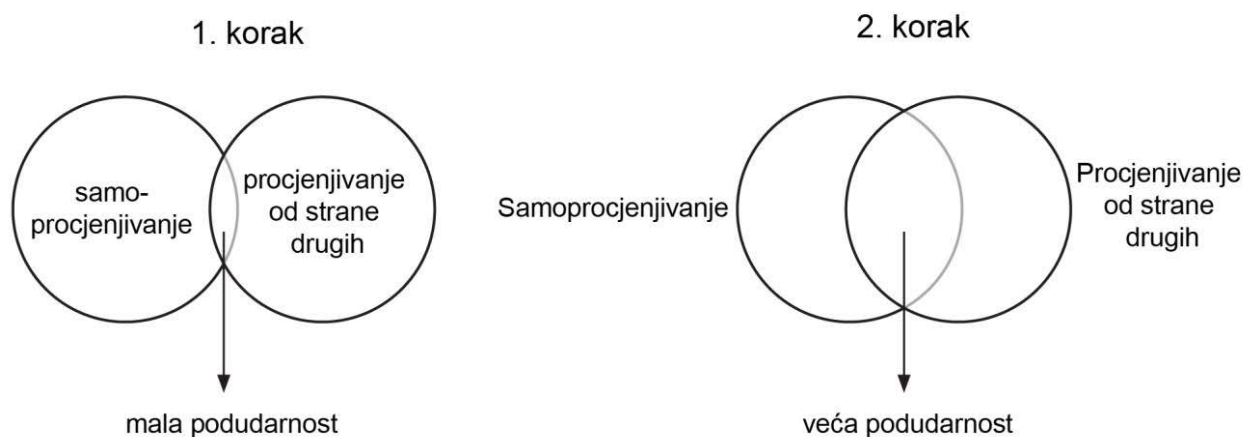
Radni materijal 2: Perspektive procjenjivanja

Unutarnje i vanjsko procjenjivanje omogućavaju pojedincu da dobije predodžbu o vlastitom statusu učenja te da sukladno tome poduzme daljnje korake. Ona pomažu i u postavljanju novih ciljeva.

Svi su ljudi navikli da ih drugi procjenjuju. Tako dobivaju povratne informacije od učenika, nastavnika i roditelja.

Samoprocjenjivanje opisuje sposobnost prosuđivanja samog sebe te izvođenja zaključaka na toj osnovi. Bitan je to instrument u poticanju autonomije učenika i umanjivanju potpune ovisnosti o nastavnikovim povratnim informacijama. Učenici koji su sposobni realno prosuditi sami sebe stvaraju bolju sliku o vlastitom ja i manje su podložni osjećaju nesigurnosti. Manje će ovisiti o povratnim informacijama i pohvali te će primjerenije interpretirati reakcije nastavnika.

Samoprocjenjivanje i procjenjivanje od strane drugih ne trebaju se nužno potpuno podudarati, no treba ih se saslušati na zajedničkim sastancima, o njima dobro promisliti i raspraviti ih. Učenik na samog sebe ne gleda automatski na isti način kao i njegov nastavnik. Trebaju se iznijeti i raspraviti različita stajališta. Na taj se način mogu ispraviti mrtvi kutovi, sužene perspektive ili gotovi stavovi. Učenici trebaju korak po korak naučiti kako prosuditi vlastite kompetencije i sposobnosti, kao i na koji način pružiti povratne informacije ostalim učenicima, kako prihvatiti povratne informacije i raspraviti ih. Takvim pristupom dolazi do veće podudarnosti između samoprocjenjivanja i procjenjivanja od strane drugih.

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 3: Perspektive i oblici procjenjivanja i ocjenjivanja

Procjenjivanje i ocjenjivanje procesa učenja (formativno)

Svrha ove perspektive je unaprijediti, upravljati i kontrolirati učenikov proces učenja, kao i aktivnosti učenika i nastavnika u postizanju određenog cilja.

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenja (sumativno)

Nakon određenog vremena završna procjena sumira stečeno znanje i vještine učenika. Osnovna funkcija je informiranje, primjerice, učenika ili roditelja o razini postignuća.

Prognostičko procjenjivanje i ocjenjivanje

Usmjereno je učenikovom daljnjem razvoju. U različitim fazama njegovog školovanja, ljudi uključeni u učenikov odgojno-obrazovni proces (drugi učenici, nastavnici, roditelji, u nekim slučajevima školski psiholozi i lokalne vlasti) savjetuju kako bi trebao nastaviti svoju školsku karijeru.

Procjenjivanje i ocjenjivanje procesa učenja

Glavni cilj procjenjivanja i ocjenjivanja procesa učenja (ili formativnog procjenjivanja i ocjenjivanja) je podržati pojedinačnog učenika. To dovodi do unapređenja učinkovitosti poučavanja. Umjesto da se suzbijaju simptomi, istražuju se i obrađuju temeljni razlozi poteškoća u učenju (ti razlozi mogu biti i kognitivne i emocionalne prirode). Greške se ne ispravljaju, već analiziraju. Na taj se način mogu razumijeti ideje i misaoni sklop učenika i podržati s obzirom na postavljene ciljeve. Poteškoće se trebaju raspraviti zajedno s učenicima i može ih se rješavati upotrebom posebnih mjera ili zadataka potpore. Analiziranjem ishodišta grešaka, učenici se ne trebaju prilagođavati na van, niti se osjećati prepušteni na milost i nemilost svojih poteškoća. Umjesto toga uče kako razviti individualne strategije za suočavanje s vlastitim problemima.

U tom smislu uspješno učenje znači neprestano usmjeravanje procesa učenja i rad na greškama u čemu sudjeluju i nastavnici i učenici, a ne samo traženje najbolje metode.

Mogućnosti procjenjivanja procesa učenja:

- promatranje;
- kratki, svakodnevni testovi;
- testovi nakon dulje faze rada.

Testovi koji procjenjuju procese učenja funkcioniraju kao pokazatelji procesa učenja i poučavanja. Omogućavaju kako učenicima, tako i nastavnicima da provjere razinu postignuća. Praznine i upitne točke ispunjavaju dodatni zadaci.

Mogućnosti testiranja:

- promatranje učenika pri rješavanju zadataka;
- pomno promatranje i analiza izvršenih zadataka;
- individualni razgovori o izvršenim zadacima;
- postavljanje pitanja o načinu rješavanja problema;
- kratki testovi.

Kao rezultat promatranja i razgovora o načinu rada na zadacima i o ishodištima grešaka proizlaze individualni ciljevi koje učenici postavljaju samostalno, u suradnji s nastavnikom, ili ih određuje sam nastavnik.

Logička posljedica primjene ovakvog načina procjenjivanja je i pomak prema:

- učenju usmjerenom na ciljeve, a ne isključivo na sadržaje;
- individualiziranom poučavanju, umjesto poučavanju gdje svi rade na istom zadatku.

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenja

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenja (ili sumativno procjenjivanje i ocjenjivanje) vrednuje učenikova postignuća u najkraćim crtama. Sumira sva stečena znanja i kompetencije. Funkcionira kao mehanizam povratnih informacija roditeljima, učenicima i nastavnicima. Može biti temelj podrške usmjerene na ciljeve.

Koristi se nakon duljih nastavnih jedinica promatranjem i testiranjem. Informira razne zainteresirane do kojeg su stupnja učenici postigli različite ciljeve. Primjeri procjenjivanja postignuća učenja su sve vrste testova koji ispituju učenikovo akumulirano znanje ili kompetencije vezane za određeno područje predmeta u određenom vremenskom periodu (na primjer, kvizovi o demokraciji, testovi iz matematike, vokabulara ili društvenih znanosti). Procjenjivanje postignuća učenja ima najširu primjenu u svim školskim predmetima. Iako je neophodno za ocjenjivanje učenika, i nastavniku daje uvid u selektivne informacije o sveukupnom uspjehu učenika, takav oblik procjenjivanja nosi raznovrsne probleme.

Ocjene se koriste kao sredstvo povratnih informacija. Postoji nekoliko neriješenih problema vezanih uz davanje ocjena:

- Različiti nastavnici različito vrednuju učenikov uspjeh. Procjenjivanje i ocjenjivanje nije objektivno. Potpuno je nebitno o kojem se predmetu radi. Test iz matematike će različiti nastavnici vrednovati jednako različito kao i pisani sastavak. Stoga na rezultat procjenjivanja i ocjenjivanja najveći utjecaj ima nastavnik koji procjenjuje i ocjenjuje. Može biti presudno za učenika i njegovo daljnje školovanje u kojem će razredu i s kojim nastavnicima provesti svoje školske dane. Iz navedenog proizlazi da objektivnost kao kriterij nije ispunjena.
- Nastavnik je sklon različito vrednovati isti rad učenika u različitim vremenskim periodima. Procjenjivanje nije pouzdano. Bez obzira koji je predmet objekt procjenjivanja nastavnik će u različitim vremenskim periodima vrednovati drugačije. Iz navedenog proizlazi da nije ispunjen ni kriterij pouzdanosti.
- Nije jasno definirano što se ocjenom izražava (vještine, kompetencije, znanje, stavovi?). Kad koriste ocjene pri procjenjivanju postignuća, nastavnici u samu ocjenu integriraju različite aspekte, poput učinkovitih postignuća u prethodnom polugodištu, očekivanu razinu postignuća, napredak ili nazadovanje u učenju u usporedbi s razrednim prosjekom, te motivacijske i disciplinske aspekte. Učeniku je iznimno teško otkriti za što je sve dobio određenu ocjenu. Oni učestalo ne poznaju različite strategije procjenjivanja i ocjenjivanja svojih nastavnika. Sadržaji mogu biti multidimenzionalni, a prostor interpretacije velik. Imajući na umu razne funkcije ocjena u našem društvu poput kvalifikacije, selekcije i integracije, interpretacija dobivenih ocjena postaje još složenija. Iz navedenog proizlazi da ni kriterij validnosti nije ispunjen. Ocjene dobivene procjenjivanjem postignuća učenja u odnosu na većinu gore spomenutih funkcija nisu iskoristivi pokazatelji za daljnje obrazovanje ili profesionalni uspjeh.
- Uobičajena praksa ocjenjivanja prema procjeni postignuća učenja ima vrlo bitan neželjeni učinak: ocjenjivanje u skladu s razrednim standardom kod akademski slabijih učenika izaziva još jači osjećaj neuspjeha. Budući da su malobrojna mjesta razredne ljestvice uspjeha koja učenike karakteriziraju kao dobre ili odlične rezervirana za uvijek iste učenike, isti će se učenici uvijek nalaziti na drugoj strani te ljestvice. Na istom će mjestu ostati čak i ako poboljšaju svoja akademska postignuća. Rangiranje učenika mjerenjem uspjeha s obzirom na razredni standard slijedom toga može dovesti samo do gubitka motivacije i interesa jer se situacija ionako ne može promijeniti, osobito za slabije učenike.

- Ocjene nemaju primjenu u određenim situacijama ili fenomenima: možda je jednostavnije u predmetima poput matematike doći do krivog ili ispravnog odgovora, no u umjetničkim predmetima ili bilo kojem drugom kreativnom području učenja, kao i kod učenja jezika, situacija je znatno kompliciranija. Razlog tome je izostanak ili nejasnost kriterija vrednovanja, kao i činjenica da različiti predmeti potiču različite kompetencije ili vještine. U odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, rasprava o različitim oblicima rješavanja problema može proizvesti vrlo kreativne ili inovativne ideje, dok se u drugim predmetima samo jedan odgovor može smatrati ispravnim. Upravo ovdje leži opasnost da ocjene, i želja za mogućnošću ocjenjivanja svega u metodi procjenjivanja postignuća učenja, uzrokuju uniformiranost. Kreativna potraga za novim načinima rješavanja zadataka u takvim uvjetima nije moguća.
- Aritmetika ocjenjivanja matematički nije valjana: u najboljem slučaju, ocjene ne mogu predstavljati ništa više, no grube procjene približnog ranga učenika unutar njegovog razreda. U tom pogledu, čak niti vrlo precizne matematičke metode ne mogu tu situaciju promijeniti na bolje. Računanje prosjeka ocjene pomoću zbrajanja različitih ocjena te ponovnim dijeljenjem brojem danih ocjena može služiti samo kao dodatni izvor sigurnosti na vrlo površan način. Isto ovisi i o vremenu kad je ocjena dobivena. Učenika koji je semestar započeo s lošijim ocjenama, no koji je tijekom vremena napredovao, trebalo bi vrednovati drugačije od učenika koji je tijekom istog semestra nazadovao. Iako bi izračunani prosjek tih dvaju učenika mogao biti isti, razina postignuća i napredak u učenju to nisu.

Sukladno navedenim problemima, procjenjivanje postignuća učenja ne bi smio biti jedini način prikupljanja informacija o uspjehu učenika u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Pri mjerenju stečenih kompetencija i vještina učenika valja primijeniti i metode formativnog procjenjivanja.

Prognostičko procjenjivanje i ocjenjivanje

Prognostičko procjenjivanje funkcionira kao sredstvo prosudbe i predviđanja buduće karijere. Kombinira osnovne aspekte preuzete iz procjenjivanja i ocjenjivanja procesa učenja i procjenjivanja postignuća učenja, te nastoji postaviti dijagnozu budućnosti učenika. Postavlja pitanja poput: kako možemo podržati individualni razvoj i pozitivne procese učenja? Prognostičke procjene postaju izuzetno važne u različitim fazama učenikovog akademskog života:

- upis u školu;
- ponavljanje godine;
- mijenjanje razreda/škole;
- prelazak u različiti tip škole (na primjer, za učenike s posebnim potrebama);
- prelazak na višu razinu školovanja.

U tom se pogledu posljednjih desetljeća odvijaju rasprave treba li se prognostičko procjenjivanje uopće definirati kao oblik ocjenjivanja ili ga promatrati kao funkciju ocjenjivanja.

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 4: Referentni kriteriji

Postoje tri osnovna preporučena kriterija za procjenjivanje i ocjenjivanje uspjeha učenika:

1. Individualni kriterij: učenikov aktualni učinak uspoređuje se s ranijim.
2. Objektivni kriterij: učenikov učinak uspoređuje se s utvrđenim ciljevima učenja.
3. Društveni kriterij: učenikov učinak uspoređuje se s onime ostalih učenika unutar istog razreda ili iste dobne skupine.

Vrsta kriterija	Individualni kriterij	Objektivni kriterij	Društveni kriterij
Preporučeni oblici	Napredak učenja	Cilj učenja	Krivulja normalne distribucije, aritmetička sredina, odstupanje
Informacije	Koliko su učenici naučili između prvog i drugog vremena?	U kojoj mjeri su se učenici približili cilju učenja?	Koliko je odstupanje individualnog napretka od prosjeka?
Vrsta procjenjivanja i ocjenjivanja	Testovi, usmeno odgovaranje, izvještaj o napretku učenja, strukturirani oblik promatranja	Testiranje postizanja ciljeva, izvještaj o napretku učenja, strukturirani oblik promatranja	Testovi koji uključuju ocjenu orijentiranu na prosjek razreda
Pedagoški učinak	Vrlo visok	Vrlo visok	Često se koristi za selekciju; ne igra ulogu u pružanju podrške učenicima

Procjenjivanje i ocjenjivanje u obrazovanju je izrazito široko područje. Ne utječe samo na vidljive eksplicitne kategorije poput učenikovih kvalifikacija, njegovog položaja u društvu na osnovi ocjena, te akademske karijere kao rezultat istih, već djeluje i na ostale aspekte unutar samog pojedinca kao što su samopredodžba, samopoštovanje i opća spoznaja o vlastitim kompetencijama i sposobnostima. Škola igra golemu ulogu u spoznavanju vlastitih kompetencija, a njen neposredni utjecaj ovisi o načinu procjenjivanja i ocjenjivanja koji se odabire i provodi.

Društveni kriterij

Zbog društvenog konteksta unutar kojeg se učenje u školi odvija, upotreba društvenog kriterija kao mjerila uspjeha može pružiti neophodne informacije o razini i količini kompetencija učenika u usporedbi s ostatkom razreda. Procjene i ocjene kompetencija iz komparativne društvene perspektive imaju snažan utjecaj na samopredodžbu i samospoznaju učenika.

Individualni kriterij

Upotreba individualnog kriterija podrazumijeva međusobno uspoređivanje intraindividualnih razlika. Koja je razika između sadašnjih učenikovih postignuća u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava i onih prošlog mjeseca? U ovom se slučaju koristi privremena usporedba. Mlađi učenici su osobito skloniji tom kriteriju kao sredstvu provjeravanja. Bilježi se količina “dodane vrijednosti” tijekom određenog vremenskog perioda, što učeniku omogućava dobivanje povratnih informacija o rasponu vlastitih postignuća, kao i povećavanju ili smanjivanju istog. Uspjeh jednog učenika se ne uspoređuje s uspjehom ostalih. Procjena napretka je u središtu interesa. Ovaj način procjenjivanja odgovara neformalnim procesima učenja koji se odvijaju i izvan školskih granica, gdje učenik autonomno prosuđuje vlastite kompetencije.

Objektivni kriterij

Akademsko postignuće se uspoređuje s ciljem učenja; individualni napredak s realno ostvarivim ciljevima. Ovaj način procjenjivanja predstavlja kriterij utemeljen na postignutim ciljevima i daje informacije o metodama postizanja tih ciljeva definiranih kao savršeno postignuće. Uspoređivanje uspjeha pojedinog učenika s napretkom ostalih ovdje ne igra ulogu. Testovi su usmjereni prema jasno utvrđenim ciljevima i mjere postignuće u odnosu na određenu karakteristiku koju je odredio nastavnik. To također znači da nastavnik treba postaviti i predstaviti ciljeve kojima učenici u svojim postignućima trebaju težiti. Upravo se zbog toga postignuća jednog učenika neće uspoređivati s onima ostalih. Razna istraživanja na ovom području pokazala su da društveni procesi uspoređivanja između učenika započinju tek kad u procjenjivanju ne postoji objektivni kriterij.

Koji su rezultati ove rasprave? Želi li nastavnik učvrstiti samopredodžbu i samospoznaju svojih učenika, procjenjivanje bi trebalo slijediti objektivni kriterij. Ciljevi koje je nastavnik odredio trebaju biti jasni i dobro objašnjeni učenicima.

Procjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 6: Lista provjere “Kako procjenjujem svoje učenike?”

Prilikom procjenjivanja postignuća učenika nastavnici bi trebali imati na umu ključna načela sljedeće liste provjere:

- ocjenjivanje učenicima treba pružati podršku: pomoć pri definiranju vlastitog učinka u odnosu na kriterije ocjenjivanja, savjeti za daljnji rad, produbljivanje samospoznaje i samopredodžbe učenika.
- ocjenjivanje treba osposobiti učenike i pomoći im da sami vrednuju svoje znanje i rezultate.
- ocjenjivanje treba biti transparentno: učenici trebaju poznavati temelje procjenjivanja, njegove kriterije, kao i norme koje se upotrebljavaju.
- ocjenjivanje treba biti primjereno sadržajima i ciljevima. Znanje se treba vrednovati drugačije od kompetencija i vještina.
- Nastavnici trebaju imati na umu funkciju selekcije koju vrše ocjenjivanjem. Osim samog sumativnog načina procjenjivanja, u buduće metode i alate procjenjivanja valja uvrstiti i razgovore i izvještaje. Samo se na taj način može unaprijediti otvorenost školskog sustava.
- Testove valja oblikovati tako da provjeravaju način na koji se pristupa zacrtanim ciljevima. (Oni također pružaju informacije o kvaliteti poučavanja koje se koristilo za pristupanje tim ciljevima: rezultati testova stoga ne prikazuju samo učenička postignuća, već i kvalitetu nastavnikovog poučavanja.)

Pitanja za samovrednovanje

Proces učenja učenika:

- Kako mogu biti siguran da su učenici postigli zadane ciljeve?
- Jesu li učenici tijekom procesa učenja redovito imali osjećaj da napreduju?
- Jesu li svjesni svog napretka?
- Pruža li moj način poučavanja jednake mogućnosti uspjeha i dječacima i djevojčicama?
- Promatraju, kontroliraju i unapređuju li učenici svjesno svoje učenje i radne navike?
- Jesu li učenici dobivali smjernice koje su im pomagale u učenju?
- Osvrću li se učenici pri samoprocjenjivanju i na vlastite ciljeve, standarde, kriterije ili potrebe?
- Primjećujem li napredak pojedinačnih učenika?
- Kako mogu prepoznati poteškoće u učenju kod pojedinačnih učenika?
- Na koji način promatram društvenu interakciju u razredu?
- Kako bilježim svoja zapažanja i procjene pojedinačnih učenika i razreda kao cjeline?

Neka pitanja o nastavnikovom procesu učenja:

- Kako, kada i s kim preispitati svoj način poučavanja?
- Na koji način dozvoljavam učenicima da sudjeluju?
- Kako povezujem uspjeh ili neuspjeh svojih učenika s vlastitim načinom poučavanja?
- Kako prepoznajem svoj napredak u poučavanju, te na koji način kao nastavnik učim?

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 7: Procjenjivanje postignuća nastavnika

Dobivanje povratnih informacija o postignućima učenika jedno je od središnjih načela školovanja.³⁴ No, jednako kao što vrednujemo proces učenja te stjecanje kompetencija, vještina i znanja naših učenika, od izuzetne je važnosti postići da i nastavnici vrednuju vlastite metode poučavanja demokratsko građanstva i ljudskih prava.

Bez čvrste osnove razumijevanja aktualnih trendova u poučavanju nemoguće je davati preporuke za daljnje unapređenje ili poduzimati ikakve korake za nastavak razvoja nastavničkih vještina, metoda i strategija. No, koliko dobro nastavnici vrednuju vlastito poučavanje? Činjenica je da je većina nastavnika sklona podcjenjivanju potencijala svojih učenika. Nadalje, učestalo nisu u stanju prilagoditi svoje metode i stil poučavanja ako je to potrebno. Postaje još kompliciranije kada se u obzir uzmu i različite perspektive procjenjivanja: nastavnička prosudba vlastitog poučavanja razlikuje se u velikoj mjeri od mišljenja svih ostalih skupina koje sudjeluju u procjeni njihovog rada (učenici, roditelji, školska administracija, itd.).³⁵ Trebamo li podržati nastavnike u njihovim vlastitim uvjerenjima? Ili je nužno da oni usvoje nove kompetencije kako bi učinili korak natrag i iz te perspektive kritički, no istovremeno i realno procijenili vlastito poučavanje?

³⁴ Helmke A. (2003.), "Unterrichtsevaluation: Verfahren und Instrumente", *Schulmanagement*, (Vrednovanje nastave: Metode i sredstva, Školski menadžment) 11, 8-11.

³⁵ Clausen M. i Schnabel K. U. (2002.), "Konstrukte der Unterrichtsqualität im Expertenurteil", *Unterrichtswissenschaft* (Stručna kategorizacija postavki o kvaliteti nastave, *Didaktika*) 30 (3), 246-60.

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 8: Samoprocjenjivanje nastavnika

Za svakodnevnu školsku praksu, samoprocjenjivanje poučavanja je najpragmatičnija i najjednostavnija metoda procjenjivanja. Ta se metoda među nastavnicima uobičajeno odvija automatski, no ne i sistematično. U većini slučajeva, nastavnici preispituju svoj način poučavanja kad smatraju da je to potrebno ili prema vlastitoj intuiciji, što se najčešće događa tek kad nisu zadovoljni s ishodima. Sljedeća lista provjere može uvelike olakšati proces samoprocjenjivanja:

- Kako sam potaknuo proces učenja?
- Na koji način mogu održavati interes učenika za nastavni sadržaj?
- Jesu li učenici bili usmjereni na središnje probleme ili zadatke?
- Je li jasan fokus nastavne lekcije?
- Koliko pitanja sam postavio?
- Kakva sam pitanja postavio?
- Kakva pitanja su postavljali učenici?
- Jesu li pitanja bila vezana uz probleme ili zadatke?
- Koje su ideje i zamisli učenika potaknule koja pitanja?
- Jesam li slušao učenike?
- Jesu li se u razredu poštivala dogovorena pravila komunikacije?
- Kako sam reagirao na ideje učenika?
- Jesam li ih doslovno ponovio?
- Jesam li koristio stereotipne oblike stimuliranja učenika?
- Jesam li podržavao interakciju među učenicima?
- Koliki je približan postotak mojih ideja?
- Koliki je približan postotak ideja učenika?
- Jesu li neki učenici imali iznimno visoki postotak ideja?
- Kakvo je bilo sudjelovanje djevojčica u usporedbi s dječacima?
- Kakvim su idejama takozvani “problematični” učenici doprinijeli?
- Jesam li se koncentrirao na određene učenike?
- Kako su nastale konfliktne situacije?
- Kakav je bio tijek sukoba?
- Na koji su način sukobi rješavani?
- Jesu li učenici razumijeli dobivene zadatke?
- Kako su ti zadaci integrirani u proces učenja?
- Kakva sredstva potpore sam omogućio?
- Na koji su način rezultati prezentirani?
- Na koji je način zabilježeno znanje, spoznaje ili zaključci?
- Ostala pitanja?

Potrebno je naglasiti da primjena ovakvih pitanja u procjenjivanju vlastitog rada ima smisla jedino uz osnovu solidnog, znanstveno utemeljenog i iskustvom utvrđenog znanja o poučavanju i njegovim učincima. U svim će ostalim slučajevima puko odgovaranje na pitanja predstavljati samo izvršavanje dužnosti, i ništa više. Osim toga, većina je korištenih lista provjere nešto poput klupka različitih aspekata, no niti jedna od njih ne objedinjuje sve aspekte koji bi se tijekom izvođenja nastavnog sata mogli pojaviti. Stoga je pri uporabi lista provjere izuzetno bitno ostaviti ih otvorenima ili sačuvati mjesto za aspekte koje je nemoguće predvidjeti.³⁶

³⁶ Becker G. E. (1998.), *Unterricht auswerten und beurteilen (Vrednovanje i ocjenjivanje nastave)*, Beltz, Weinheim

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 9: Rad s dnevnicima, zapisnicima, portfolijima³⁷

Preispitivanje vlastitog načina poučavanja uz upotrebu dnevnika, zapisnika ili portfolija može biti idealna metoda samoprocjenjivanja, kao i dobra osnova za otvaranje didaktičkih i pedagoških rasprava.

Dnevnik

Dnevnik je uobičajeno sastavljen na način da dopušta neku vrstu dijaloga (s nastavnicima iz iste ili druge škole, itd.). Nastavnik u dnevnik zapisuje svoja svakodnevna iskustva istovremeno izražavajući osobne interpretacije i osjećaje u vezi određenih lekcija, te vlastitog ponašanja ili načina interakcije. Dnevnik dopušta unošenje osobnih napomena i otvoren je za napomene drugih. Sam čin uspostavljanja dijaloga te čitanje tuđih osobnih napomena, interpretacija i misli o nečemu što je sam nastavnik već dobro preispitao, omogućuje visoku razinu promišljanja o procesima učenja i poučavanja, te ostavlja dodatni prostor za raspravu. Za prosuđivanje nastave demokratskog građanstva i ljudskih prava preporučljivo je da su i ostali nastavnici koji zapisuju napomene upoznati s tim.

Zapisnik

Zapisnik je opis procesa bez ikakvih komentara ili osobnih napomena. U njemu se nalaze čiste činjenice i njihova preglednost koristi nastavniku pri prosuđivanju vlastitog rada. U tom se smislu zapisnik može usporediti s dnevnikom bez elemenata osobne interpretacije i dijaloga. No, upotreba zapisnika ima smisla jedino ako se nastavnik na njihov sadržaj referira nakon relativno kratkog vremenskog odmaka. Budući da ne sadrži nikakve napomene niti interpretacije poprilično je otežano nakon duljeg vremenskog perioda prisjetiti se određenih elemenata nastavnog sata samo na osnovi pukih činjenica.

Portfolio

Portfolio za nastavnike je zbirka materijala koje je osmislio i sastavio sam nastavnik. Namjera mu je prikazati jake strane njegove nastave demokratskog građanstva i ljudskih prava, kao i zacrtana područja daljnjeg razvoja. Portfolio je zamišljen kao instrument prikazivanja kompetencija nastavnika u određenom području. U suvremenoj obuci i pripravnničkom usavršavanju nastavnika portfoliji su postali uobičajeni instrument kvalifikacije. U drugom je smislu portfolio instrument promišljanja. Otvara prostor kritici i vrednuje učinak nastavnih sati, metoda, interakcije s učenicima, itd. Portfolio može obuhvaćati:

- kratak životopis nastavnika;
- opis razreda;
- odabrane nastavne sate (uključujući radne listove, materijale za učenike);
- ocijenjene uratke učenika;
- rezultate testova (ukoliko ih ima);
- osobnu izjavu nastavnika o svojoj filozofiji poučavanja demokratskog građanstva i ljudskih prava;
- uratke poput video snimaka ili fotografija određenih nastavnih sati demokratskog građanstva i ljudskih prava;
- povratne informacije kolega nastavnika iz iste ili drugih škola koji su posjetili sate demokratskog građanstva i ljudskih prava;
- dokumentacija projekta u sklopu demokratskog građanstva i ljudskih prava ukoliko ih je nastavnik provodio.

³⁷ Predložene metode ovog radnog materijala mogu se upotrebljavati i za učenike i predstavljaju ustaljena pomagala u kulturi učenja i poučavanja raznih zemalja Europe.

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 10: Suradničko poučavanje i povratne informacije kolega nastavnika

Planiranje lekcija demokratskog građanstva i ljudskih prava u suradnji s kolegom nastavnikom može nesumnjivo biti korisno sredstvo za uzajamnu razmjenu informacija i koordinaciju, kao i za razvoj razreda, uključujući i vrednovanje učinkovitosti takvog procesa.³⁸ Suradničko planiranje se može ograničiti isključivo na pripremanje lekcije (kakva je praksa u većini zemalja) ili se može razviti u zajedničko poučavanje te lekcije (putem timskog poučavanja). Institucije za obuku nastavnika mnogih zemalja Europe još uvijek ne daju veliki prioritet pokretanju suradničkog načina planiranja i poučavanja lekcija. Kultura otvaranja vrata prema drugima je proces koji zahtijeva dulji period razvoja.

Ostaje i dalje zanimljiv fenomen da mnogi nastavnici nerado usko surađuju sa svojim kolegama.³⁹ Je li razlog tome nedostatak dobrih primjera u praksi? Ili možda strah nastavnika da će još više vremena trebati provoditi u školi? Ili se pak razlog nalazi u činjenici da nastavnici zaziru od ocjenjivanja od strane svojih kolega?

Kao primjer oblika suradničkog planiranja i poučavanja, jedno rješenje za uštedu dragocjenog vremena mogle bi biti grupne hospitacije među kolegama u nastavi demokratskog građanstva i ljudskih prava. Sljedeći prijedlog može služiti kao smjernica:⁴⁰

Veličina grupe:	Tri nastavnika posjećuju jedni druge dva puta u svakom polugodištu (svaki nastavnik prima dvije posjete i ide u četiri – u posjet uvijek idu dva nastavnika zajedno).
Organizacija:	Nastavnici zajedno planiraju hospitacije sukladno postojećoj satnici na decentraliziran način.
Uloga predmeta:	Nastavnici hospitiraju u nastavi demokratskog građanstva i ljudskih prava. Nije bitno za koje su predmete specijalizirani (ili koje su ranije poučavali).
Sastavljanje grupe:	Razlog sastavljanja grupe može biti prijateljstvo ili simpatija, što osigurava minimalnu količinu povjerenja.
Zadatak ravnatelja:	Ravnatelj je uloga vođenje evidencije o minimalnom broju uzajamnih posjeta. Ne bi se trebao uplitati u sadržaj i tematike poučavanja.
Tematski fokus:	Pitanja koja čine središnju točku takvih hospitacija mogu nastati na osnovi raznih interesa i konteksta: a) nastavnik želi dobiti povratne informacije o određenom pitanju, b) odabrana je ili već uvedena nova metoda/aktivnost i potrebno ju je evaluirati c) nužna je evaluacija pedagoških načela (primjerice, formuliranih u školskom programu ili profilu).

Više je razloga za dodavanje elemenata povratnih informacija kolega nastavnika i zajedničkih lekcija promatranja i analize suradničkom planiranju poučavanja. Promatranje rada kolega u nastavi demokratskog građanstva i ljudskih prava pozitivno će doprinijeti osvještavanju vlastitog poučavanja tog predmeta. Ono ne služi samo kao instrument postavljanja dijagnoze, već i kao instrument unapređivanja vlastitih stilova i metoda.

³⁸ Helmke A. (2003.), "Unterrichtsevaluation: Verfahren und Instrumente", *Schulmanagement*, (Vrednovanje nastave: Metode i sredstva, Školski menadžment) 1, 8-11.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Klippert H. (2000.), *Pädagogische Schulentwicklung. Planungs- und Arbeitshilfen zur Förderung einer neuen Lernkultur* (Pedagoški razvoj škola. Pomoćna sredstva za planiranje i rad u promicanju nove kulture učenja), Beltz, Weinheim.

Više je razloga za to:⁴¹

Mnogo se učinkovitije uči kako poučavati u stvarnoj, svakodnevnoj nastavi, nego zajedničkim promišljanjem ili hipotetskim modelom stvarne, no ne i isprobane nastave.

Postoje mnogi detalji koji se ne daju lako objasniti samim razgovorom o nastavnoj lekciji kao što su radne rutine, govor tijela, mimika, ponašanje u komunikaciji, itd.

Promjena perspektive i promatranje nastavne lekcije iz većeg odmaka pruža bolji uvid u vlastito poučavanje.

Promatranje lekcije rasterećuje nastavnika od aktivnog djelovanja. Tako je moguće percipirati više detalja i stvoriti više prostora za promišljanje.

Iz svake je promotrene lekcije moguće usvojiti više sugestija za vlastito poučavanje. Raznolikost osobnosti i stilova poučavanja može biti zanimljiv izvor impulsa koje nastavnik nakon završenog pripravničkog staža više ne dobiva u svakodnevnom radu.

Promatranje nastave i svih elemenata planiranja i promišljanja obuhvaća raspravu o didaktičkim i metodičkim pitanjima i sastavni je dio razvoja škole s polazištem na razini nastavnika.

⁴¹ Leuders T. (2001.), *Qualität im Mathematikunterricht der Sekundarstufe I und II (Kvalitetna nastava matematike na sekundarnoj razini I i II)* Cornelsen, Berlin

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 11: Ocjenjivanje odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava u školama

Demokracija nije automatski mehanizam. Ona je s jedne strane povijesno postignuće u starim demokracijama, a s druge rezultat dugotrajnog procesa koji ovisi o specifičnoj situaciji pojedine zemlje. Demokratski stavovi ne nastaju sami od sebe, već ih svaka pojedina osoba treba stjecati kroz iskustva u društvenom kontekstu, u obitelji i u školi. Demokracija se ne može učiti samo u sklopu nastave Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Ona se treba razvijati u svim formalnim i neformalnim strukturama škole. Škola stoga posjeduje ključnu ulogu u uspostavljanju stabilnog demokratskog društva. Osim toga, “demokratski ustrojena škola, koja demokratski i funkcionira, neće samo promicati odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava i pripremati svoje učenike da postanu angažirani i demokratski obrazovani građani; ona će na taj način postati i mnogo sretnija, kreativnija i uspješnija ustanova”.⁴²

Rad škola je moguće procijeniti korištenjem određenih kriterija za utvrđivanje kvalitete poučavanja Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, kao i stupnja ostvarenja i primjene vrijednosti ljudskih prava i demokracije u školama. To je moguće upotrebom metoda samovrednovanja.

Za evaluaciju Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava u školama potrebni su pokazatelji koji upućuju na različite aspekte školovanja. Ta tri glavna područja su:⁴³

- kurikulum, učenje i poučavanje;
- školsko ozračje i etos;
- menadžment i razvoj.

Ti pokazatelji nadalje prikazuju odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava kao načelo školske politike i organizacije, te kao pedagoški proces.

U ovom svesku predstavljamo instrumente i pomagala za samovrednovanje škola, koji uključuju sve njene sudionike, a ne samo vanjske procjenitelje. Samovrednovanje u ovom kontekstu znači također promatranje vrednovanja kao polazišta procesa unapređenja, a ne kao završetka nekog procesa.

Za detaljniji opis mjerenja rada škole u pogledu demokratskog upravljanja vidi radne materijale 12 do 18.

⁴² Vijeće Europe (2007.), *Demokratsko upravljanje školama*, Strasbourg, str. 6.

⁴³ Vijeće Europe (2005.), *Demokratsko upravljanje školama*, Strasbourg.

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 12: Pokazatelji kvalitete odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava u školama

“Priručnik Vijeća Europe „Osiguranje kvalitete odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo u školama” obuhvaća niz pokazatelja podijeljenih u podteme i opise željenih kvaliteta odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava u školama. Prikazane se kriterije može upotrijebiti u prosuđivanju i evaluaciji. Njihova primjena će omogućiti usporedbu između trenutnog statusa škole u odnosu na odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava i željenih ciljeva.

Sljedeća se tablica iz navedenog priručnika može koristiti za procjenjivanje trenutnog statusa odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava u školi sukladno pokazateljima kvalitete.⁴⁴

Područja	Pokazatelji kvalitete	Podteme
Kurikulum, učenje i poučavanje	Pokazatelj 1 Je li jasno vidljiv odgovarajući položaj Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava u sklopu školskih ciljeva, politike i kurikuluma?	- Školske politike - Planiranje razvoja škole u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava - odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava i školski kurikulum - Koordinacija odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava
	Pokazatelj 2 Je li jasno vidljivo stjecanje razumijevanja o odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava od strane učenika i nastavnika te primjena njegovih načela u svakodnevnoj školskoj i razrednoj praksi?	- Ishodi učenja odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava - Metode i procesi učenja i poučavanja - Praćenje razvoja odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava
	Pokazatelj 3 Jesu li oblik i primjena procjenjivanja unutar škole u skladu s odgojem i obrazovanjem za demokratsko građanstvo i ljudska prava?	- Transparentnost - Pravednost - Napredak
Školski etos i ozračje	Pokazatelj 4 Odražava li primjereno školski etos načela odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava	- Primjena načela i vrijednosti odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava u svakodnevnom životu - Odnos i oblici autoriteta - Mogućnosti participacije i samoizražavanja - Procedure rješavanja sukoba i ophođenja s nasiljem, maltretiranjem i diskriminacijom, uključujući disciplinske mjere
Upravljanje i razvoj	Pokazatelj 5 Je li jasno vidljivo učinkovito vođenje škole zasnovano na načelima odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava	- Stil vođenja - Odlučivanje - Podijeljena odgovornost, suradnja i timski rad - Pristupačnost
	Pokazatelj 6 Ima li škola jasan plan razvoja u kojem su vidljiva načela odgoja i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava?	- Sudjelovanje i uključenost - Profesionalni i organizacijski razvoj - Upravljanje resursima - Samovrednovanje, promatranje i odgovornosti

Vijeće Europe, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005, str. 58

⁴⁴ Kada je ovaj priručnik razvijen (2005), pokazatelji u tablici su se odnosili samo na odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo. Proširenje koncepta na odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava dodano je u tabelu tek u ovom priručniku

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 13: Opća načela vrednovanja odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava

“Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava je dinamičan, sveobuhvatan i progresivan koncept. Zastupa ideju škole kao zajednice učenja i poučavanja za život u demokraciji, koja uvelike nadilazi bilo koji pojedinačni školski predmet, klasično poučavanje u učionici ili tradicionalni odnos nastavnik-učenik” (Vijeće Europe, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 80).

Vrijednosti, stavovi i ponašanje

Kako je već istaknuto u prvom dijelu ovog priručnika, odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava je primarno usmjeren na razvoj vrijednosti i stavova – no i ponašanja. Kao i kod svake druge evaluacije – bilo učenika, nastavnika ili škole – procjenjivanje dimenzija kao što su vrijednosti i stavovi izuzetno je zahtjevan posao budući da podrazumijeva rizik vrlo subjektivne interpretacije. Osim toga, vrijednosti i stavovi se ne izražavaju samo eksplicitno kroz određeno ponašanje, već i implicitno načinom rada, komunikacije i organizacije same škole.

Kako prikupiti podatke

Vrednovanje odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava u školi može se provesti na različite načine. Pokazatelji odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava pružaju tek opći okvir za uspostavljanje različitih načina prikupljanja podataka ili definiranja različitih metoda za dobivanje informacija.

U tu svrhu mogu poslužiti sljedeća pitanja (isto, str. 81):

- **Što:** Koje se informacije i naznake trebaju tražiti?
 - organizacija škole
 - prevladavajuće vrijednosti u učionici
 - razumijevanje ključnih koncepata
 - odnosi autoriteta, itd.
- **Gdje:** Na koje se nastavno okruženje odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava odnosi dotični pokazatelj/podtema i gdje je to jasno uočljivo?
 - poučavanje u razredu
 - jutarnji zbor učenika prije početka nastave
 - rad u skupinama u sklopu nastave demokratskog građanstva i ljudskih prava
 - školske proslave
 - tjedan projekata, itd.
- **Materijal:** Koji dokumenti mogu pružiti nužne informacije?
 - službeni dokument školske politike
 - školski kurikulumi
 - školski Statut
 - učenička povelja
 - etički kodeks nastavnika, itd.
- **Tko:** Koje osobe/interesne skupine mogu pružiti nužne informacije?
 - učenici
 - nastavnici
 - roditelji
 - lokalna uprava
 - NVO, itd.

- **Kako:** Na koji način će se prikupljati podaci, koja će se metoda koristiti?
- upitnici
 - ciljne skupine
 - rasprave
 - individualni intervjui
 - promatranje, itd.

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 14: Smjernice za samovrednovanje škola

Kada škola odluči provesti samovrednovanje u odnosu na odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava treba biti svjesna činjenice da taj proces iziskuje duži vremenski period, možda čak i cijelu školsku godinu. To može biti izrazito izazovan period koji uključuje mnoge različite korake i aktivnosti.

Sljedeća lista, preuzeta iz “Pomagala za osiguranje kvalitete odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo u školama” (Vijeće Europe, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 73) može biti od velike pomoći za prisjećanje glavnih smjernica. Potrebno je:⁴⁵

- podizati svijest svih interesnih skupina o nužnosti i samom procesu samovrednovanja odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava kao sredstva za osobni, profesionalni i školski napredak;
- osigurati da su sve interesne skupine informirane o evaluacijskom okviru za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, kao i o njegovoj svrsi;
- izabrati najprikladniji pristup za samovrednovanje u dogovoru sa širokim rasponom interesnih skupina i stručnjaka;
- osmisliti kvalitetne i pouzdane evaluacijske alate (poput upitnika, pitanja za intervju) u suradnji sa stručnjacima iz raznih instituta za istraživanje odgoja i obrazovanja ili ustanova za obuku nastavnika;
- pripremiti školsko osoblje i ostale interesne skupine za evaluaciju, uključujući i njihovu obuku za korištenje evaluacijskih alata; te
- uspostaviti ozračje poštenja, iskrenog promišljanja, povjerenja, uključenosti i odgovornosti za ishode.

- Prepoznati i umanjiti negativne konotacije vrednovanja.
- Shvatiti izazov samovrednovanja kao proces učenja.
- Razviti znanje i vještine vrednovanja.
- Učvrstiti posvećenost svih uključenih unapređenju škole.

⁴⁵ Kada je ovaj priručnik bio razvijen (2005) smjernice su se odnosile samo na demokratsko građanstvo. Proširenje koncepta na odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava dodano je tek u ovom priručniku.

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 15: Uključivanje raznih interesnih skupina u vrednovanje odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava u školama

Kada škola odluči provesti samovrednovanje, neophodna je dobra organizacija. U idealnom slučaju trebala bi postojati jedna osoba odgovorna za upravljanje i nadgledanje cijelog procesa. U mnogim slučajevima ta uloga pripada ravnatelju škole ili nekoj drugoj osobi kojoj je jasno namijenjen taj zadatak. Odgovorna osoba treba biti svjesna da usmjeravanje tog procesa zahtijeva visoku razinu suradnje i podrške, više nego čvrsto i odlučno vodstvo. Kao što je istaknuto u smjernicama za samovrednovanje škola (Radni materijal 14), proces samovrednovanja ne bi smjeli otežavati nastavnici ili učenici u svrhu iskazivanja moći ili kontrole.

Sljedom toga valja primijeniti pristup kojeg odlikuje sudjelovanje i suradnja (Vijeće Europe, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 74).

Sljedeće preporuke rezimiraju najbitnije činjenice kod uključivanja raznih interesnih skupina.

Uspostavljanje evaluacijskog tima

Evaluacijski tim sačinjava sedam do devet osoba. Može uključivati ravnatelja škole, jednog ili dva nastavnika, jednog ili dva predstavnika učenika, školskog savjetnika (u nekim zemljama to je pedagog ili školski psiholog), jednog roditelja, jednog predstavnika lokalne zajednice (ili predstavnika NVO-a) te jednog predstavnika iz istraživačkog instituta ili ustanove za stručno usavršavanje nastavnika.

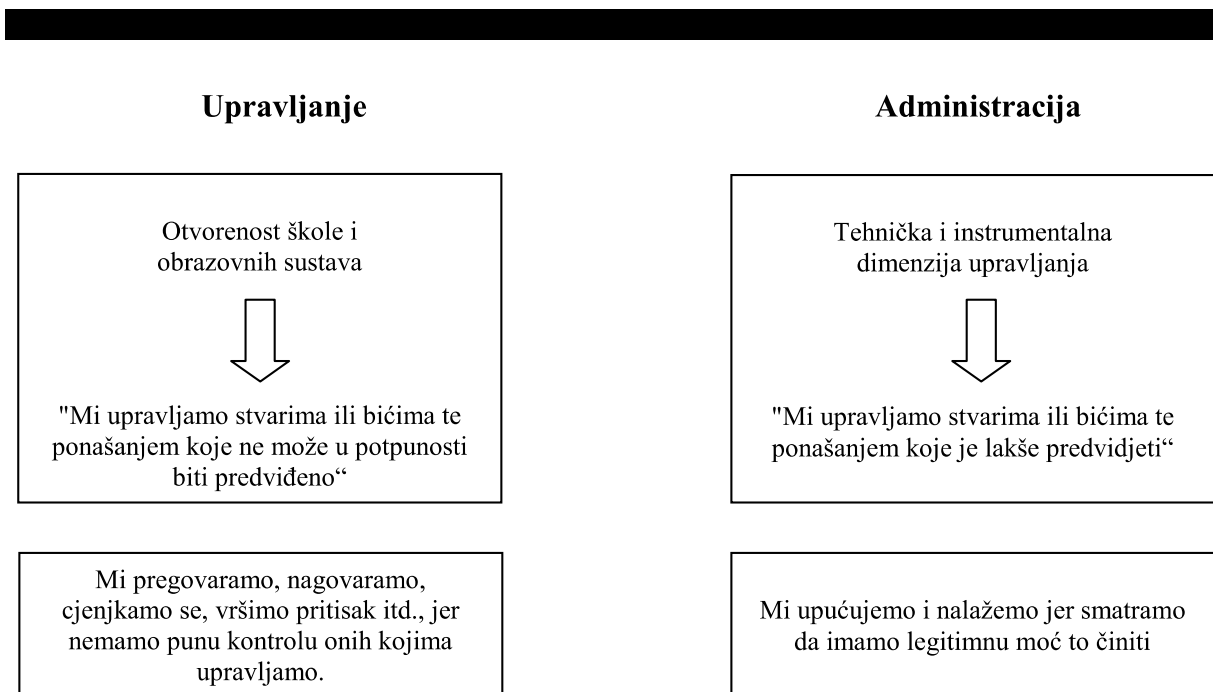
Zadaci evaluacijskog tima su sljedeći (isto, str. 75):

- pripremiti evaluacijske alate;
- omogućiti trening školskog osoblja za evaluacijske tehnike i uporabu evaluacijskih instrumenata u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava;
- pružiti informacije i savjetovanje evaluatorima i interesnim skupinama tijekom cijelog procesa;
- pratiti implementaciju evaluacijskih alata;
- analizirati i interpretirati rezultate u suradnji i dogovoru sa širokim rasponom interesnih skupina i vanjskih stručnjaka;
- pripremiti različite oblike izvještaja za različite interesne skupine;
- primati i analizirati komentare i prijedloge interesnih skupina nakon njihove revizije izvještaja.

Važna napomena: općenito govoreći, mišljenja različitih interesnih skupina valja prihvaćati i uspoređivati (primjerice, pomoću usporednih upitnika). No, u ovom su kontekstu presudni stavovi učenika u odnosu na stjecanje kompetencija kroz demokratsko građanstvo i ljudska prava kao što su samopromišljanje, kritičko razmišljanje, odgovornost za napredak i promjenu (isto, str. 77). Evaluacijski tim treba osobito uzeti u obzir fenomen “politički korektnih” odgovora učenika u kontekstu poučavanja i škole. To se u određenoj mjeri može umanjiti jasnim definiranjem korištenih metoda (intervjui vršnjaka, vrlo otvoreni upitnici, anonimnost, povjerljivost, itd.).

Procjenjivanje i ocjenjivnje postignuća učenika, nastavnika i škola Radni materijal 16: Upravljanje i administracija u školi⁴⁶

Rad škole se može mjeriti i promatranjem načina na koji se procesi odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava odražavaju u načinu na koji se njom upravlja. U svezi s time se koristi pojam “demokratsko upravljanje školama”. U tom su kontekstu značajne dvije vrste procesa koje međusobno treba razlikovati:

Menadžment stoga opisuje organizacijske aspekte te tehničku, kao i instrumentalnu dimenziju u školi ili odgojno-obrazovnom sustavu. Međutim, budući da škole uvode sve otvorenije procese koje obilježavaju različite složene potrebe i interesi, pribjegava se uporabi pojma “upravljanje” (Vijeće Europe, *Demokratsko upravljanje školama*, 2007., str. 9).

Prednosti demokratskog upravljanja školama mogu se sažeti u sljedećim točkama (ibid., str. 9):

- poboljšava disciplinu;
- smanjuje sukobe;
- čini školu konkurentnijom;
- osigurava trajnu demokraciju u budućnosti.

⁴⁶ Za vrednovanje škole u odnosu na odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava predstavili smo pokazatelje u sklopu Radnog materijala 11.

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 17: Fokus na demokratsko upravljanje školama

Za procjenu trenutnog statusa škole u smisli primjene odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava kao i odnosa između njegove teorije i provedbe ili politike i prakticirane demokracije predlažemo sljedeću tablicu (Vijeće Europe, *Demokratsko upravljanje školama*, 2007.).

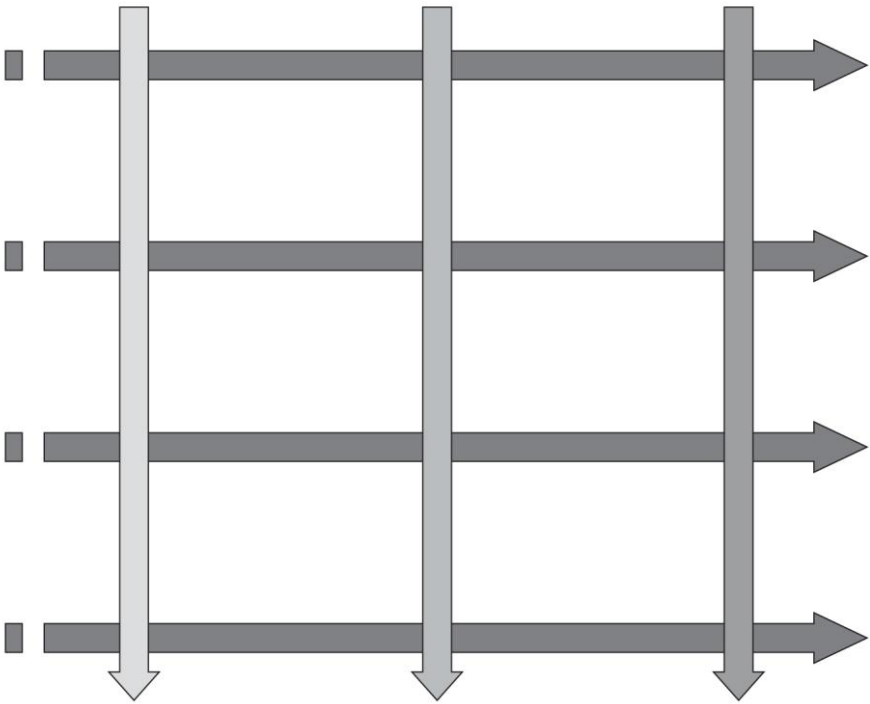
Svaka škola obuhvaća tri glavna načela u kontekstu odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Glavna načela su:

- prava i odgovornosti;
- aktivno sudjelovanje;
- poštovanje različitosti.

U svakoj školi postoje i ključna područja gdje je uočljiva primjena tih načela. Ključna područja su:

- upravljanje, vodstvo i javna odgovornost;
- odgoj i obrazovanje usmjereno na stjecanje vrijednosti;
- suradnja, komunikacija i angažiranost: konkurentnost;
- učenička disciplina.

Sukladno sljedećoj tablici, u svakom od ključnih područja mogu se promatrati različite razine ostvarivanja ključnih načela.

	Prava i odgovornosti	Aktivno sudjelovanje	Poštovanje različitosti
Upravljanje, vodstvo, menadžment i javna odgovornost			
Odgoj i obrazovanje usmjereno na stjecanje vrijednosti			
Suradnja, komunikacija i angažiranost			
Učenička disciplina			

Daljnje informacije za bolje razumijevanje i uporabu ove tablice mogu se pronaći u pomagalu “Demokratsko upravljanje školama” (www.coe.int/edc).

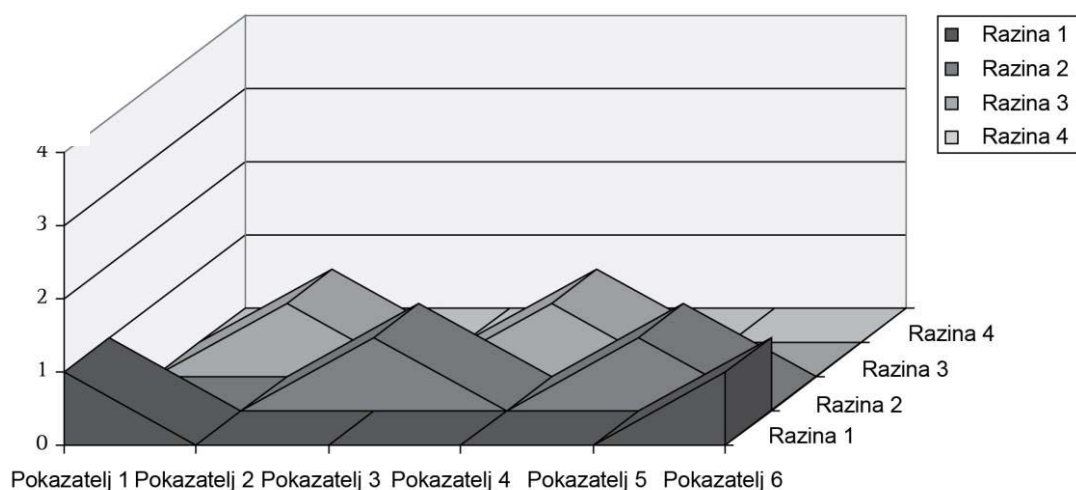
Vrednovanje i ocjenjivanje postignuća učenika, nastavnika i škola

Radni materijal 18: Kako analizirati i interpretirati rezultate vrednovanja odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava

Mnogo je načina za analizu, kategorizaciju i interpretaciju rezultata vrednovanja. Pri uporabi pokazatelja kvalitete odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, predloženih u sklopu radnog materijala 12, jedan od najučinkovitijih i najlakših načina je započeti s prepoznavanjem jakih i slabih strana u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava. U tu svrhu Vijeće Europe predlaže korištenje četverorazinske ljestvice te analiziranje svakog pokazatelja sukladno njoj (Vijeće Europe, *Demokratsko upravljanje školama*, 2005., str. 88):

- Razina 1 – izražene slabosti u većini ili svim područjima;
- Razina 2 – više slabih, manje jakih strana;
- Razina 3 – više jakih, manje slabih strana;
- Razina 4 – jakosti u većini ili svim područjima bez izraženih slabosti.

Jedan od načina predstavljanja rezultata takve analize je upotreba dijagrama koji prikazuje sveukupni učinak u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava, no istovremeno i iznosi različite pokazatelje. Donji primjer fiktivne škole ilustrira navedeno:

Proces donošenja zaključka treba pokriti četiri osnovna područja (isto, str. 91):

- postignuće škole u odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava općenito;
- položaj škole u odnosu na svaki pokazatelj kvalitete;
- najuspješnije i najslabije aspekte odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava u školi;
- najkritičnije točke koje bi mogle otežati daljnji razvoj odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava u školi.